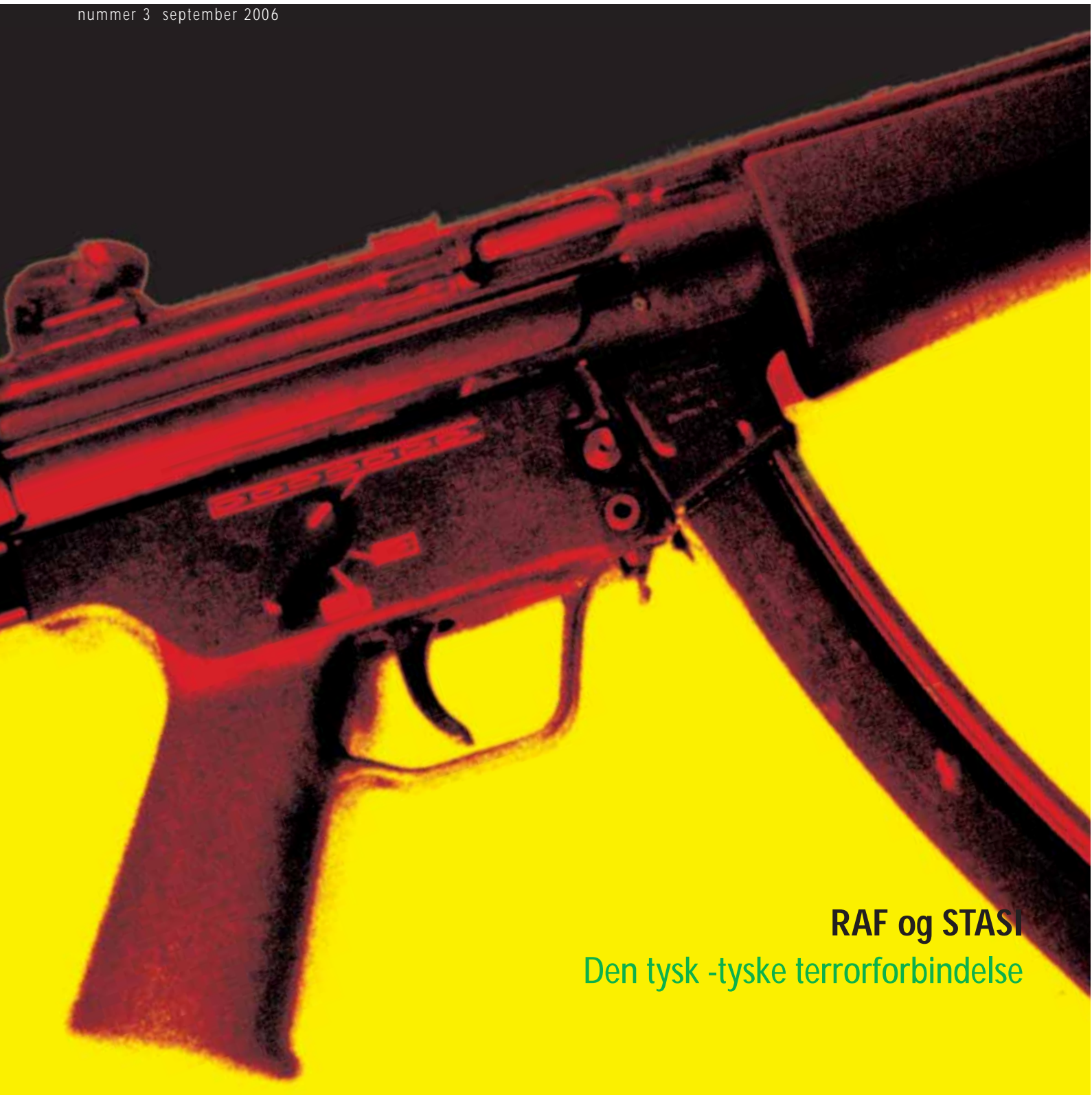

magasinet Humaniora

nummer 3 september 2006

RAF og STASI
Den tysk -tyske terrorforbindelse

SIDE 16

SIDE 26

SIDE 34

ARTIKLER

- 4** **RAF og STASI. En tysk-tysk terrorforbindelse**
 Af Anne Sørensen
 Med udgangspunkt i henholdsvis ungdomsoprørets hippiekultur og et frihedsknægtende regime, der ligefrem tvangsklippede unge med Beatleshår, skulle man tro, at en alliance mellem RAF og Stasi var umulig. Men indimellem må ideologien vige for pragmatikken.
- 10** **Mellem Solhverv og Hvide Krist**
 Af Jette Drachmann Søllinge
 Danmarks National-Socialistiske Arbejder Partis presse i krydsfeltet mellem hedensk og kristen jul.
- 16** **“En af de mærkeligste skikke ...”**
 Af Pernille Ipsen
 “Naar en Europæer kommer hertil, er det gerne det første, han søger for, at faa sig en Kvinde at sove sammen med ...” Danske mænd og afrikanske kvinder i og uden for kolonialismens orden.
- 20** **Fra digterhelt til filosof: Paul Valéry**
 Af Anne Elisabeth Sejten
 Den franske forfatter Paul Valéry er ukendt for de fleste. Ikke desto mindre har han været en uvurderlig inspiration for sin eftertids tænkere og forfattere.
- 25** **Forskningen går til scenen**
 Forskningskommunikation er et område i udvikling. Det afspejles i en række vidt forskellige projekter, som Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation har bevilget støtte.
- 26** **Hellere demokratisk end suveræn**
 Af Mikkel Thorup
 Principperne for international legitimitet og krigsræson er under omfattende forandring. I stigende grad bliver den nationalstatslige modernitets princip om suverænitet betragtet som gammeldags, farligt og endda barbarisk. I stedet er demokrati det nye princip for både legitimitet og krig.
- 30** **Diskriminationens mange varianter**
 Af Jesper Ryberg og Kasper Lippert-Rasmussen
 Diskrimination er langt fra noget enkelt begreb og kan bunde i mange ting. Nogle er mere acceptable end andre.
- 34** **Religion til hverdag: Live rollespil som overgangsritual**
 Af Dorthe Refslund Christensen
 Live rollespil er ikke religion, men rollespillet bruges ofte, hvor man ellers ville bruge religionens univers, fx til mytologisering og ritualisering.

FAST STOF

- 38** **Bevillinger**
- 40** **Publikationsoversigt**
- 42** **Kort nyt**
- 43** **Rådsmedlemmer**
- 44** **Leder**

magasinet Humaniora

Magasinet Humaniora udgives af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation. Rådet støtter ny forskning og rådgiver offentlige myndigheder om humanistisk forskning i Danmark. FKK er et af de fem statslige forskningsråd under Det Frie Forskningsråd, der sekretariatsbetjenes af Forsknings- og Innovationsstyrelsen.

Magasinet Humaniora udkommer fire gange om året.
Næste nummer i december 2006.

Redaktionens adresse

Magasinet Humaniora
Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation
Forsknings- og Innovationsstyrelsen
Bredgade 40
1260 København K

Ansvarshavende redaktør

Steen Bruun Jensen
Telefon: 35 44 63 64
E-mail: sbj@fist.dk

Abonnement

Henvendelse til redaktøren
Pris: 150,- kr. for private og 200,- kr. for institutioner.

FKK's informationsudvalg

Professor, dr.phil. Kirsten Drotner
Professor, ph.d. Anne Marie Bülow-Møller
Docent, D.Phil. Hans Fink
Lektor, dr.phil. Anne Løkke

Grafisk design: Marianne Dunker Jensen

Tryk: Clichéfa Tryk AS
Forsidefoto: Getty Images

Trykt på svanemærket papir

Oplag: 1200
ISSN: 0903-2401

Dette og tidligere numre kan læses på www.forsk.dk/fkk/humaniora

“I UDNYTTEDE PÅ DEN MÅDE vores tillid, vores ærlighed, vores kærlighed til jeres folk og stat. (...) Med løgnene om at ville aftale møder, og om at ville give informationer om observationer, drejer det sig for jer om at få kontrol over vort miljø og vore bevægelser. I har aldrig taget vort forslag om at gribe til praktiske initiativer op, for I ville det slet ikke på den måde.”

Sådan lyder det temmelig fornærmet i et brev til Stasi fra en gruppe venstreekstremister i sympatisørmiljøet omkring RAF. Brevet illustrerer modsætningerne og konflikterne i mødet mellem terroristerne og sikkerhedstjenesten, der trods delvist sammenfaldende interesser aldrig kom helt på bølgelængde med hinanden.

Det er emnet for den første artikel i dette nummer af Magasinet Humaniora, der blandt meget andet byder på artikler om forholdet mellem danske mænd og afrikanske kvinder på dansk Guinea, om nazisternes forhold til julen samt om den internationale tænknings stigende problematisering af statsuverænitet.

Demonstration i Berlin, 1967. 'Kommune 1' holder fest på Kurfürstendamm i Vestberlin. Til venstre Andreas Baader. Manden i kvindetøj er Rainer Langhans, en af de fremtrædende personer i studenteroprøret i Vesttyskland. [kilde: Spiegel Special: Terror. Der Krieg des 21. Jahrhunderts, nr. 2, 2004]

Stasi-generaler, i midten chefen Erich Mielke. [kilde: Heribert Schwan: Erich Mielke. Der Mann, der die Stasi war, München: Droemer Knaur, 1997]

RAF og STASI En tysk-tysk terrorforbindelse

Med udgangspunkter i henholdsvis ungdomsoprørets hippiekultur og et frihedsknægtende regime, der ligefrem tvangsklippede unge med Beatleshår, skulle man tro, at en alliance mellem RAF og Stasi var umulig. Men indimellem må ideologien vige for pragmatikken. Af Anne Sørensen

I det tidlige forår 1982 mødtes en håndfuld medlemmer af den vesttyske venstreorienterede terrorgruppe Rote Armee Fraktion (RAF) i nogle dage med ansatte fra den østtyske sikkerhedstjeneste, Ministerium für Staatssicherheit (MfS), også kaldet Stasi. Træffet fandt sted i en af Stasis hemmelige bygninger, langt fra alfarvej i et skovområde tæt ved den polske grænse. Tiden gik blandt andet med at gennemføre skydetræning med kalasjnikovgeværer og mortérer. Terroristerne fik oplysning om, hvad Stasi gennem sit agentnet vidste om de vesttyske myndigheders viden og metoder i jagten på de eftersøgte terrorister. Til gengæld fik østtyskerne indsigt i nogle af terroristernes planer og forestillinger.

På samme tid var ti af de i Vesttyskland mest eftersøgte terrorister i løbet af de fore-

gående par år ved Stasis mellemkomst blevet østtyske statsborgere under nye navne og identiteter. De bestræbte sig på en ny tilværelse som velintegrerede og upåfaldende borgere i den østtyske stat, fordi de af forskellige årsager ville lægge den terroristiske løbebane bag sig, men ikke havde lyst til at tilbringe adskillige år i et vesttysk fængsel. Stasi viste sig her som formidler af en løsning på terroristernes dilemma, og der ligger en skæbnens ironi i, at de vesttyske samfundsomstyrtere blev konforme og veltilpassede borgere i det regulerede Østtyskland

De spektakulære afsløringer kom kort før den tyske genforening i 1990. De terroristiske 'pensionister' blev opsporet, anholdt og idømt straf. Det viste sig, at det østtyske regime gennem Stasi også på en lang række andre

områder havde haft kontakter med de vesttyske terrorister, siden denne terrorisme opstod. Vesttyske eftersøgte terrorister havde siden 1970 mere eller mindre uhindret kunnet anvende den østberlinske lufthavn ved ind- og udrejse. Flere terrorister havde fungeret som såkaldte IM, Inoffizielle Mitarbeiter, og leverede oplysninger fra de miljøer, de færdedes i. Eftersøgte terrorister, der blev opdaget på østtysk grund, blev ikke udleveret til Vesttyskland, men i skjul sluset over til Vestberlin eller hjulpet til et andet land. Enhver kontakt blev ledsaget af, at Stasi udspurgte de pågældende, og at afrapporteringer efterfølgende blev arkiveret i organisationens omfattende datasamlinger. Stasi fik gennem sit operative arbejde opbygget en høj informationsgrad. De vidste besked om illegale adresser, aliasnavne

og forfalskede pas. De kendte til planer, der mislykkedes eller aldrig blev til noget, de havde opgørelser over terroristernes bevæbningsgrad og -art og kendte til personlige og intime forbindelser. På mange områder og i mange perioder vidste Stasi langt mere om de vesttyske terroristers handlinger, planer og miljøer end de vesttyske myndigheder, og terroristerne fik efterhånden opbygget en berettiget forventning om at kunne få visse former for logistisk støtte. Vidnesbyrd om kontakterne, møderne og samarbejdet findes i dag i Stasi-arkivet i Berlin.

Studenteroprørere og bureaukrater I pressen gav de sensationelle afsløringer i tiden omkring genforeningen anledning til gisninger om, at de vesttyske terrorister havde indgået et nærmest militært samarbejde med DDR, og at terroristerne i en militær konfrontation under en tilspidsning af den kolde krig skulle indsættes som en slags femte kolonne, der ved list, terrorattentater og baghold skulle medvirke til at destabilisere Vesttyskland og i videre forstand Vesten. De letsælgelige presseafsløringer lod også skinne igennem, at der her havde været tale om en koldkrigsforbrødring og et ideologisk forbund mod en fælles modstander. Set på overfladen var der altså tale om en alliance, hvor en stat aktivt støttede en terrorgruppe fra et andet land, og hvor denne terrorgruppe indgik i et fællesskab med den fremmede stat. Mønstrer er velkendt og ofte gentaget i forskellige konstellationer mellem stater og terrorgrupper. Men hvis man kradsrer lidt i lakken, dukker der dog efterhånden også andre motiver og dagsordner op. Mødet mellem de vesttyske venstrestrekkemi-

ster og de østtyske apparatjoks var ikke nødvendigvis altid harmonisk eller præget af politisk samdrægtighed og overensstemmende forventninger. Det blev derfor også et møde præget af konflikter og sammenstød.

En af årsagerne til sammenstødene var, at de to parter kom fra vidt forskellige politiske kulturer. Den vesttyske terrorisme opstod i kølvandet på ungdomsoprør og '1968'-bevægelserne. Terrorismens grundlæggere havde alle en fortid i dette oprør, der indebar en markant anti-establishment-holdning, hippie-attituder og en livsstil, der var et oprør mod vestlig kapitalisme, imperialisme og forbrugsmentalitet. Oprøret var dog samtidig et udpræget vestligt fænomen, der på én og samme tid spejlede og reproducerede vestlige tanker, forestillinger og aktionsmønstre.

Mødeparteneren i øst, sikkerhedstjenesten Stasi, var et gennembureaukratiseret system, der var en integreret del af magtapparatet i DDR. De ansatte var stats- og partitro, levede en styret og kontrolleret tilværelse og var ydermere borgere i et land, der ikke kendte til demokratiske frihedsrettigheder, dropout-kulturer eller Wirtschaftswunder for fuld udblæsning. På det kulturelle område forsøgte det østtyske regime at kvæle alle ansatser til et østeuropæisk studenteroprør, og det gav sig fx udslag i, at Stasi blev sat ind for at opspore og tvangsklippe unge med Beatleshår. På samme måde var rock og blues i mange år absolut uønskede kulturelle manifestationer under "den reelt eksisterende socialisme", som regimet kaldte sit eget projekt.

Ideologisk var der også mange knaster, der ikke uden videre kunne hævles ned. De vesttyske terrorister havde nok et ikke nærmere defineret kommunistisk/socialistisk samfund som utopisk forestillingsramme for deres egne aktioner, og de refererede også i deres erklæ-

ringer til Marx og Lenin, men deres endemål var ikke, at de vestlige lande skulle indrettes efter østbloklandenes forlæg, og sovjetkommunismen blev i kommunikér kaldt for et forræderi mod den socialistiske verdensbevægelse. DDR's officielle syn på den vestlige terrorisme var, at den var "pseudorevolutionær". Terroristerne blev i Stasis rapporter ideologisk placerede som "aggressive og militante forfægttere af maoismen, trotskismen og anarkismen" – alle tre retninger blev i østlandene opfattet som renegatideologier og vildfarne afarter af socialismen.

Efterretning, terrorisme og kold krig Når man sidder med indberetninger, rapporter og beskrivelser af, hvordan forholdet mellem Stasi og de eftersøgte vesttyske terrorister udspandt sig, er det første indtryk ikke, at der her var tale om en naturlig eller ukompliceret alliance. Til tider giver materialet mest indtryk af, at det har været et både kulturelt og politisk sammenstød, og forløbet gav anledning til frustrationer hos begge parter. Det blev et forhold præget af forskellige mål, forventninger og dagsordner, der til tider kolliderede. Men hvorfor kom det så overhovedet i stand, og hvorfor fortsatte det i så lang tid?

På DDR-regimets ideologiske og programatiske plan blev de vesttyske terrorister afvist som potentielle allierede, men alligevel handlede Stasi mere eller mindre direkte, men dog bevidst, til terroristernes fordel og havde et samarbejde med dem. Motiverne bag var flere. Det altoverskyggende indtryk er, at hovedparten af indsatsen på dette område drejede sig om efterretning. Vesttyskland, som var DDR's fjende og modstander, havde en intern fjende, og det var af stor vigtighed at

afdække denne indre fjendes potentiale. Stasi kunne stå på sidelinjen og indsamle og besidde viden, som den vesttyske modstander ikke havde og ikke kunne få. DDR-regimet havde en ekstrem fiksering på vesttyske forhold. For Stasi repræsenterede den omfattende viden en for den vesttyske modspiller ukendt joker i det storpolitiske spil. Man sidder tilbage med en fornemmelse af, at der for DDR-regimet lå en helt elementær tilfredsstillelse i at have denne privilegerede adgang til informationer, som ikke kunne bruges konkret, men som blev en brik i den østtyske selvopfattelse i et psykologisk mellemtytysk koldkrigsspil. Stasis indsats må derudover også ses som udslag af en efterretningstjenestes iboende og selvforstærkende logik, hvor enhver efterretning er vigtig og værdifuld, og hvor indsamlingen af informationer bliver et formål i sig selv.

Et samarbejde er altid resultatet af to eller flere parter deltager, og de vesttyske terroristers bidrag var først og fremmest at give informationer og (derigennem) at opnå forskellige former for støtte. Det var altså et samarbejde, der for de to parter havde forskellige formål. For de vesttyske terrorister var ønsket om støtte fra DDR præget af især to behov: at få logistisk hjælp og at finde skjul og dække. Det første lykkedes ikke i særligt stort omfang, mens det sidste – som man fornemmer dog også til terroristernes egen overraskelse – i årenes løb blev nærmest en selvfølge. På mange områder kom DDR til at fungere som et helle for eftersøgte, udkørte eller udstigende terrorister. De fik her en allieret, der geografisk og sprogligt var meget tæt på, og som var behjælpelig med at eliminere nogle af de risici og problemer, der fyldte en terrorists hverdag og tilværelse. En vigtig faktor var også, at de vesttyske terrorister i det hele taget havde brug for de alliancer og den

Den røde terrorisme i Vesttyskland

Den venstreekstremistiske terrorisme begyndte i Vesttyskland i 1970 med dannelsen af gruppen Rote Armee Fraktion, hvis kendteste medlemmer var den karismatiske drop-out Andreas Baader, præstedatteren Gudrun Ensslin og den velkendte venstrefløjsjournalist Ulrike Meinhof. Stort set alle gruppens medlemmer blev fængslet i 1972, men nye generationer holdt liv i gruppen, indtil den opløste sig selv efter nogle års inaktivitet i 1998. Der fandtes i Vesttyskland andre mindre, røde terrorgrupper, bl.a. Bewegung 2. Juni og Revolutionäre Zellen, ligesom der i andre vesteuropæiske lande (Italien, Spanien, Frankrig og Belgien) på samme tid opstod lignende grupper. Terroristerne var i hele perioden få. En hård kerne udgjordes af 10-20 personer, og der var en formodet støttekreds og muligt rekrutteringsgrundlag på ca. 200 personer. Terroristerne gennemførte især i 1970'erne og 1980'erne angreb på vesttyske politikere, politi- og retsinstitutter, repræsentanter for erhvervslivet og amerikanske militærbaser på vesttysk grund. Slutresultatet efter 28 års terrorisme var omkring 90 dræbte. Heraf var ca. halvdelen terrorister, og en del af dem døde enten ved selvmord eller som følge af sultestrejker.

STASI

Ministerium für Staatssicherheit, som regel kaldt Stasi, blev oprettet i 1950, kort efter staten DDR's oprettelse. Stasi havde tre funktioner: det var DDR's politiske og hemmelige politi, der især opererede indenlands; det var en efterretningstjeneste, der især opererede udenlands, og endelig var det et organ for strafferetslige undersøgelser. Kort før Murens fald i 1989 var knap 300.000 østtyskere tilknyttet, enten som ansatte eller som hemmelige meddelere. Man regner med, at Stasi også havde ca. 30.000 informanter og spioner i Vesttyskland. Stasi var med sine metoder – udforskning, overvågning og repression – en vigtig faktor i opretholdelsen af DDR-regimet. Det inkarnerede statens magt over og syn på den enkelte borger, og derfor blev Stasi-kontorerne også et af hovedangrebsmålene for borgerrettighedsbevægelserne under die Wende i 1989-90.

hjælp, de kunne få.

Terroristerne blev fanget i spagat mellem det vesttyske politi og den østtyske sikkerhedstjeneste og bestræbte sig på ikke at blive prisgivet. I en form for risikoafvejning appellerede de til solidaritet fra DDR og udnyttede retorisk de barrikader og idiosynkrasier, der var i forholdet mellem Øst- og Vesttyskland. En fælles præmis for de to deltagere i samarbejdet var netop den fælles modstander: den vesttyske stat. For hverken Stasi eller de vesttyske terrorister var der i samarbejdet tale om en ideologisk forbrødring eller et stort åndeligt slægtskab. Der var for store uoverensstemmelser i spørgsmålet om, hvorvidt den rette vej til den ægte socialisme udgik fra Moskva, Beijing eller Tirana. Begge parter indgik i forholdet ud fra pragmatiske hensyn, hvor der på begge sider var forskel på de normative forestillinger og de virkelige handlinger.

Udblik Den røde terrorisme i Vesttyskland var i sit udspring del af en international tendens. Men forløbet fik et specifikt tysk præg, hvor nazifortiden, det delte Tyskland og den kolde krig kom til at præge både terroristerne og den vesttyske stats argumenter og reaktioner. Mødet mellem terroristerne og det østtyske regime blev også præget af de samme omstændigheder, og på den vis blev dette møde vævet ind i historieopfattelser og samtidige fjendebilleder.

Forholdet mellem Stasi og terroristerne giver mere overordnet set indblik på tre områder. Det ene handler om terroristers rationale. Hvilke begrænsninger og muligheder har man, når man vælger at være terrorist, og hvordan agerer man i minefeltet mellem poli-

ANNE SØRENSEN er cand.mag. i historie og Europastudier og ph.d. med afhandlingen 'Terrorisme. Studier i begreber, ideologi og eksterne alliancer med særligt henblik på den vesttyske røde terrorisme'; Institut for Historie og Områdestudier, AU, 2004. Hun er postdoc ved projektet 'Tyskland i Europa efter 1945' (www.tysklandsprojektet.dk) med en undersøgelse og analyse af den røde terrorismes konsekvenser på stat, politik og samfund i 1970'ernes og 1980'ernes Vesttyskland. Hun har netop udgivet 'Stasi og den vesttyske terrorisme' på Aarhus Universitetsforlag.

tisk/ideologisk overbevisning og konstant politijagt? Det andet område handler om, hvordan en efterretningstjeneste fungerer, hvilken logik der driver den, og hvilke valg der kan tages for at opfylde tjenestens overordnede mål. For terroristerne og deres støtter er pragmatisme, behov og fordele i mange sammenhænge vigtigere end overensstemmende ideologiske verdensanskuelser. Endelig giver forholdet også et billede af en tid, nogle fænomener,

nogle politiske kulturer og hændelser, der i deres foreliggende former endegyldigt er fortid. Både terroristerne og Stasi var på afgørende punkter produkter af den kolde krig, hvis afslutning også bidrog til deres endeligt, og deres indbyrdes forhold afspejlede stormagtspolitikens og blokdannelsens konsekvenser for både privatpersoners skæbner og politiske systemers handlinger. ■

Kilder fra Stasi-arkivet

Brev fra Heinze-gruppen, 1985. BStU, MfS AOPK 17445/91, s. 46f.

HA XXII/8: Information, 20. 10. 1986. BStU, MfS AOPK 17445/91, s. 74. HA XXII/8: Sachstandsbericht zum operativen Material "Herbert Heinze", 13. 5. 1987. BStU, MfS AOPK 17445/91, s. 84.

Fra Stasis arkiver

I 1985 havde Stasi i et lille års tid haft kontakter til en mindre gruppe af personer, der befandt sig i sympatiøsmiljøet omkring RAF. Gruppen og Stasi-folkene mødtes nogle gange i Østberlin, hvor de diskuterede politiske emner. I januar 1985 sendte den venstreekstremistiske gruppe et brev til Stasi-folkene, hvor de frasagde sig yderligere kontakt, fordi det for østtyskerne havde vist sig kun at handle om "at skaffe informationer om udviklingen og om modsætninger":

"I udnyttede på den måde vores tillid, vores ærlighed, vores kærlighed til jeres folk og stat. Da det gik op for jer, at vi mente det alvorligt med forbindelsen mellem teori og praksis (...), forsøgte I, ved at inddrage vore oplysninger, at få os væk fra det ved korrumpning, demoralisering og stikkeri (herunder bagtalelse af vores medlemmer). I udnytter nu jeres muligheder for at forhindre en del af vores praksis. Med løgnene om at ville aftale møder, og om at ville give informationer om observationer, drejer det sig for jer om at få kontrol over vort miljø og vore bevægelser. I har aldrig taget vort forslag om at gribe til praktiske initiativer op, for I ville det slet ikke på den måde."

Sagen blev lukket og arkiveret på Stasi's kilometerlange hylder. Stasi's forklaring på bruddet blev i den afsluttende afrapportering en noget anden version, der også illustrerer de modsætninger og konflikter, der var i mødet mellem venstreekstremisterne og sikkerhedstjenesten:

"Gruppen fastholdt hårdnakket sit pseudorevolutionære venstreekstremistiske koncept. De havde således den opfattelse, at kun den illegale væbnede kamp var ægte revolutionær kamp, og som følge heraf afviste de konsekvent alle andre kampformer. De gik også ind for delvist antisocialistiske holdninger, som de ikke ville opgive."

Gul i Norden 1938

Mellem Solhverv og Hvide Krist

Danmarks National-Socialistiske Arbejder Partis presse i krydsfeltet mellem hedensk og kristen jul. Af Jette Drachmann Søllinge

Lokalavisen Rougsø-Sønderhald Herreders Folkeblad, der udkom fra Allingåbro, omtalte i sit nummer for 5. januar 1938 en række juletræsfester i Auning. Blandt disse var den lokale DNSAP-organisations arrangement, der ifølge referatet ikke havde noget juletræ. Partiformanden for Randers og Viborg amter, sysselleder A. Langgaard Nielsen, sendte et læserbrev, der protesterede mod artiklen. Han skrev bl.a.:

"At man i mange Kredse anstrænger sig paa [det] yderste for at fremstille de danske Nationalsocialister, som nogle Væsener, der er paa tværs af alt og alle, er vi ikke ukendte med, men man gaar dog forkert i Byen, naar man vil prøve paa at lade os bryde med Julens gode Traditioner – lad andre om at holde "Solhvervsfest" og lave Gudløsheds-Propaganda – vi fejrer Julen som det sig hør og bør – og det gjorde vi ogsaa i Auning den 28. December, hvor de mange glade Børn dansede om et dejligt stort Juletræ, og sang Julens Salmer og Sange, bag efter førte to hyggelige Julenisser an i Julelegene, delte store Poser med mange Godter ud til Børnene og førte dem ind [til] de ventende Chokoladeborde.

Pastor Reinhardt Jensen fra Vellev talte ved Juletræet, og ved Kaffebordet læste han forskellige Historier op.

Altsaa – Nationalsocialisternes Juletræsfest i Auning, var med Juletræ, Julesang, Præst og – Julenisser."

Brevet blev næsten ordret aftrykt i bladets nummer for 11. januar, efterfulgt af en berigtigelse fra synderen, bladets meddeler i Auning, der indrømmede fadæsen.

DNSAP, asatro og kristendom Meddeleren var strengt taget undskyldt mht. sin fejltagelse. DNSAP var i det lange stræk en tro kopi af det tyske nazist-parti og havde dermed også overtaget dettes splittelse mellem traditionel kristendom og en dyrkelse af det oldgermanske panteon, der af vide kredse i partiet sås som den oprindelige religion for de ariske germanere. Bl.a. kredse omkring SS-chefen Heinrich Himmler praktiserede eksplicit solhvervsfester og andre erklæret hedenske ritualer.

DNSAPs program støtter "Kirken i dens Kamp for et kristent dansk Folk", men samtidig bragte samtlige partiets publikationer hvert år i december artikler om oldnordisk gudetrou og solhvervsritualer.

Generelt er det bemærkelsesværdigt, at DNSAPs presse ene af alle danske pressegrupper eksplicit benytter julen i den ideologiske begrebsdannelse og propaganda. Andre pressegrupper – Konservativ, Venstre, Radikale Venstre, Socialdemokratisk – bragte i 1930'erne og 1940'erne en del artikler om juleskikke, juleforberedelser og julearrange-

I DNSAPs forestillingsverden stråler solhjulet - det afrundede hagekors - som oldgermansk og nordisk symbol for vintersolhvervets genfødte sol. Her i et kludeklip på forsiden af Jul i Norden 1938, udført af fru Hofmann Madsen, der var fast leverandør af sådanne tableauer til DNSAP.

menter. Radikale og socialdemokratiske aviser stod for arrangementer af typen "juleløses jul" samt uddeling af julekurve til mindrebedlede, og den socialdemokratiske presse hentede i 1930'erne ekstra ammunition til politisk mobilisering gennem skildring af social nød i juletiden, der ifølge almindelig forståelse burde præges af ubekymret fest med gaver, mad og drikke.

DNSAPs periodiske presse havde imidlertid en anden tilgang til emnet. Det ses både i den udadvendte dagspresse og de mere partiinterne publikationer, om end der er visse forskelle.

DNSAPs presse og julehæfter Partiets dagspresse bestod stort set af Fædrelandet (1939-45), Himmerland (Hobro; erklæret nazistisk 1940-45) med tilgift af det tyske søsterpartis blad Nordschleswigsche Zeitung (Aabenraa; 1933-45) samt et par kortlivede udgivelser. Ingen af disse blade rådede over større redaktionelle ressourcer, og det meste af den journalistiske behandling af julen var upræsentiosse notitser af en art, der ikke skilte sig væsentligt ud fra det øvrige pressebillede. Enkelte større artikler var dog karakteriseret ved at udtrykke den "hedenske" synsvinkel, meget få den kristne. Fædrelandet havde heller ikke ressourcer til større julearrangementer undtagen på højden i 1941.

Den centrale publikation i partiets mobilisering og ideologiske uddannelse af medlemmer er den officøse ugeavis National-Socialisten, og her dominerer de nordisk-hedenske elementer.

Partiets julehæfte Jul i Norden, der åbenlyst henvender sig både til medlemmer og interesserede i almindelighed, udgør en mel-

lemform, og her kommer konflikten mellem de to aspekter til klart udtryk. Ikke i de enkelte artikler, men i indholdets sammensætning. Næsten hvert år er der artikler om julen som kristendommens hovedfest side om side med bidrag om "oldnordisk" tro og skikke.

Det er samtidig primært i de mere interne publikationer, der publiceres forsøg på at forbinde de to elementer eller løse konflikten, hvilket falder i naturlig forlængelse af deres mere ideologisk-pædagogiske rolle i forholdet til partiets medlemmer.

Det er i øvrigt tydeligt, at netop juletemaet udgør en undtagelse i partiets periodika-journalistik: Hvor både dagbladene og National-Socialisten excellerer i angreb på modstandere eller virkelige såvel som indbildte fjender og hyppigt griber til skældsordslyrikken, er netop julen i mere end én forstand fredhellig. Selv de angreb på jøder, der ellers gentages i partiets presse med næsten monoman hyppighed, findes (næsten) ikke i denne sammenhæng.

Den hedenske jul De oldnordiske juleritualer og symboler har en fremtrædende plads i samtlige disse publikationer. Især er Frits Clausen en flittig bidragsyder om disse emner. Hvor centralt dette tema er for partiliniens fremgang med eksemplarisk tydelighed af Fædrelandets starterklæring i første nummer 9.1.1939, ført i pennen af Frits Clausen:

"Navnet [Fædrelandet, e.a.] samler sig om Kæmpehøjens Billede, om Vartegnet for den Jord, hvori Folkets ældste Skatte og Minder, – Ætteguldet og Ættens Bene – hviler, Slægtsmærket paa den Jord, hvorfra der efter de gamle Sagn lød Nødraab, naar Slægtens Eje

og Slægtens Tro blev forraadt. ...

Saa længe vort Folk har haft Folketro, har det taget Varsel af Juledagene. Maatte vi ogsaa kunne gøre det for vort nye Blad, hvis Opgave skal være at samle os i den store evige Sandhed om vort Folks Liv, om det Folkeliv, der i sig selv er Tro, hvor underligt fjernt det end kan synes os i en Tid, hvor Julen synes mest præget af de Kræfter, hvis Væsen bestaar i en Fornægtelse af selve Julens Budskab. Men intet kan trænge ind i den danske Jul, der ikke staar i Sammenhæng med vort Folks oprindelige Livssyn. Det er stærkere end den Oplysning, som Videnskab eller Politik søger at sprede gennem Blade og Radio."

Men også mere konkrete og mindre lyriske redegørelser blev der plads til. Således giver dr. phil. V. J. von Holstein-Rathlou i Fædrelandet for 27.12.1942 en systematisk redegørelse for "Julen i den nordiske Mytologi og i national-socialistisk Belysning". Her sættes den danske jul – og danskerne – ind i en germansk tradition og sammenhæng: Efter en lærd gennemgang af vikingernes gudeforestillinger og offerfester, tilpasset nazistisk terminologi, hedder det: "Derimod har vi ikke kendt den sydligere germanske Juleskik med det lysbærende Træ. Mærkeligt er det, da vi jo saa godt kender det frygtindgydende Verdenstræ, Ask Ygg-drasill, men som Juletræ optræder det ikke. Det har Germanerne haft, og vi Skandinaver har først faaet indført det tyske "Juletræ" for godt hundrede Aar siden. ... Nej, lad os gøre os klart: Julen er Aarets største Højtid, hvor vi paa Fædrenes Vis fejrer Solen ved at tænde Lys – paa Germanerens paa Juletræet! – og hvor man glæder sig ved Gæstebud med god Flæskesteg og Gaver. Man skaes i Guds Bolig, de gamle kaldte det Gude-Hov, andre siger paa Græsk: Kirke og

takker for, at Lyset fødes paa ny.”

Lejlighedsvis blev der også plads til solhvervsfester i Fædrelandet, meget betegnende i militært regi. 22.12.1943 kan avisen berette om Schalburgkorpsets solhvervsfest dagen før, hvor partiets propagandachef Arent Lemvig-Müller talte om “Solhvervets Betydning i den germanske Livsopfattelse” og “understregede Vor Tro paa Livets guddommelige Kraft” samt proklamerede: “Vikingebloedet ruller endnu i vore Aarer!” Talen blev fulgt af et musikalsk arrangement “Fra Vikingetiden” for lurer (!) og orkester.

De hedenske, oldnordiske elementer, solhvervsbegrebet inklusive, fremstår klart som et centralt element i partiets ideologiske selvforståelse af nazismen som bærer af og dermed arvtager til en sejrrig, germansk og dermed dansk tradition.

Den kristne jul Kristendommens julebegreb kommer især til udtryk gennem artikler, der gerne citerer salmer for det glade budskab om frelserens fødsel. Især de utopiske elementer om juleglæde, fred på jord og et lykkeligt liv får en prominent placering. Men gennemgående er de kristne elementer ret rutinemæssigt behandlet.

Tydeligt er også, at de kristne temaer diskret spændes for den politiske vogn: Kristus omtales jævnligt som fornyeren, “det Lys, der tændtes, da Menneskeheden var i Færd med at glemme de evige guddommelige Love”. Nazismen gøres underforstået til en fornyelse på linie med det kristne julebudskab: “Vi staar paa viet Grund, naar vi følger det nye Kald, det er det gamle Evangelium i ny og straalende Skikkelse, purt og rent” (Jul i Norden 1936).

Den heroiske nazisme anskueliggøres som arvtager til og forsvare af den sande kristendom: En Frikorps Danmark-mand i stilling foran kirken. [Fra grafisk temaside “Den 6. Frontjul” i National-Socialisten 22.12.1944.]

Tidens nazistiske publikationer

Fædrelandet ... 9.1.1939 - 4.5.1945

Dagblad. DNSAPs hovedorgan. Landsdækkende. Oplag (brutto) 1939: 4.000 - sept. 1940: 12.000 - jan. 1943 (netto): 11.145 - 1944 (netto): ca. 10.000. Bladets indhold var stærkt politisk farvet og journalistikken præget af hård polemik, især mod jøder, bolschevikker og de parlamentariske "systempolitikere". Samtidig dyrkede bladet Det 3. Rige med næsegrus beundring. Som rendyrket partiorgan agiterede det under besættelsen for en nazistisk magtovertagelse, foruden at det tidvis bedrev angiveri over for modstandere.

National-Socialisten ... 15.10.1931 - 4.5.1945

Ugeavis, der var det officielle organ for partilinen, primært beregnet på DNSAPs medlemmer. Landsdækkende. Bortset fra partiinterne meddelelser rummede bladet ret få egentlige nyheder, men så meget des mere agitatorisk og propagandaorienteret stof beregnet til brug for medlemmerne i deres udadrettede mobiliseringsarbejde, især debat med (potentielle) vælgere og polemik mod andre partiers repræsentanter.

Jul i Norden ... 1934 - 1944

DNSAPs julehæfte og fra 1937 årsskrift med en årsberetning. Både beregnet på medlemmer og interesserede. 1939-43 var redaktøren A. Langgaard Nielsen, der 1939-41 havde titel af 'stabschef for propaganda'. Indholdet var en blanding af underholdning, kunstneriske bidrag og ideologisk-opdragende artikler, alt besjælet af partilinen; eksempelvis er noveller om omvendelser til nazistisk overbevisning et genkommende element. Her mobiliseredes stort set alt, hvad partiet rummede af kulturpersonligheder. Prominente, faste bidragydere var dr.phil. V. J. von Holstein-Rathlou, digteren Valdemar Rørdam og partiets huspoet, Laurits Skov. Samt selvfølgelig partiets fører, Frits Clausen, der flittigt bidrog med artikler om nordisk folketro.

Ang. litteratur om emnets pressehistoriske aspekter samt en oversigt over den nazistiske og fascistiske dagspresse i Danmark, jf.: Jette Drachmann Søllinge: Dagbladet 'Nordjyden' – et overset organ for DNSAP. "Fri for Gøgl, fri for Svineri, fri for jødisk og negroid Usselhed, fri for Svindel og fri for Løgn". Grafiana. Årbog for Danmarks Mediemuseum 2003-2004, p. 47-73.

Meget betegnende omtales julen konsekvent som årets største fest, også inden for kristendommen. Påskebudskabet om død og opstandelse forbigås totalt.

Julen som syntese og nazistisk utopi

Julen i nazistisk optik er både en kristen og en hedensk fest. Men først og fremmest udtryk for en nordisk tradition, der har sin oprindelse i asatroen. Gentagne gange omtales julen som en germansk fest for lysets tilbagekomst, der er blevet overtaget af kristendommen. I National-Socialisten for 17.12.1942 hedder det eksplicit: "Det var vore Forfædre, der lærte Verden at holde Jul. Den hedenske Offerfest, som Kristendommen gjorde til sin Højtid. Alle vore Juleskikke er af hedensk Oprindelse." Artiklen handler mest om julebukken, der beskrives detaljeret som efterkommer af Thors bukke.

Generelt er det traditionen, modstanden mod det moderne i alle dets afskyninger, der er det reelle centrum: "Lad os dog faa vor gamle, nordiske Jul igen i sin oprindelige Skikkelse. Rivaliseringen mellem Hvide Christ og Aserne er nu længst forbi, og vi bliver vel ingenlunde hedenske eller ugudelige, fordi vi ønsker at holde vore Fædres Juleskikke i Hævd og vil bryde med alt det fremmede og unordiske, som velmenende Klerke i misforstaaet Iver har paaduttet os i Stedet for det "hedenske". Lad igen det gamle Solhjul straae fra Træets Top, vore Fædres Julesymbol paa Lys og Lykke." (National-Socialisten, 22.12.1944)

I et forsøg på at løse konflikten mellem den kristendom, der også var tradition i det danske samfund, og det hedenske, der i mange henseender blev fremstillet som den

JETTE DRACHMANN SØLLINGE er mag.art. og presseforsker. Hun har udgivet talrige publikationer om den danske presses struktur, historie og indholdsudvikling og er bl.a. medforfatter til 'De danske aviser 1634-1991' (bd. 1-3, 1988-91) og til 'Lokalpressen. Danmarks lokale ugeaviser og distriktsblade 1850-2003' (2005). Jette Drachmann Søllinge har fået støtte til projektet 'Dansk nazistisk presse 1930-45' af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation.

ideelle og ægte tradition for de nordisk-germanske samfund, blev som nævnt især de socialt utopiske aspekter fremhævet ved kristendommen på en måde, der gjorde denne til en forløber for den nazistiske utopi. Men lejlighedsvis (f.eks. Jul i Norden 1934) blev kristendommen fremstillet som en dualistisk religion, der i modsætning til den jødiske monisme og på linie med den nordiske gude-etro udtrykte kampen mellem lys og mørke, mellem det gode og det onde. Implicit med de kristne og/eller nazisterne som det godes ypperste forkæmpere.

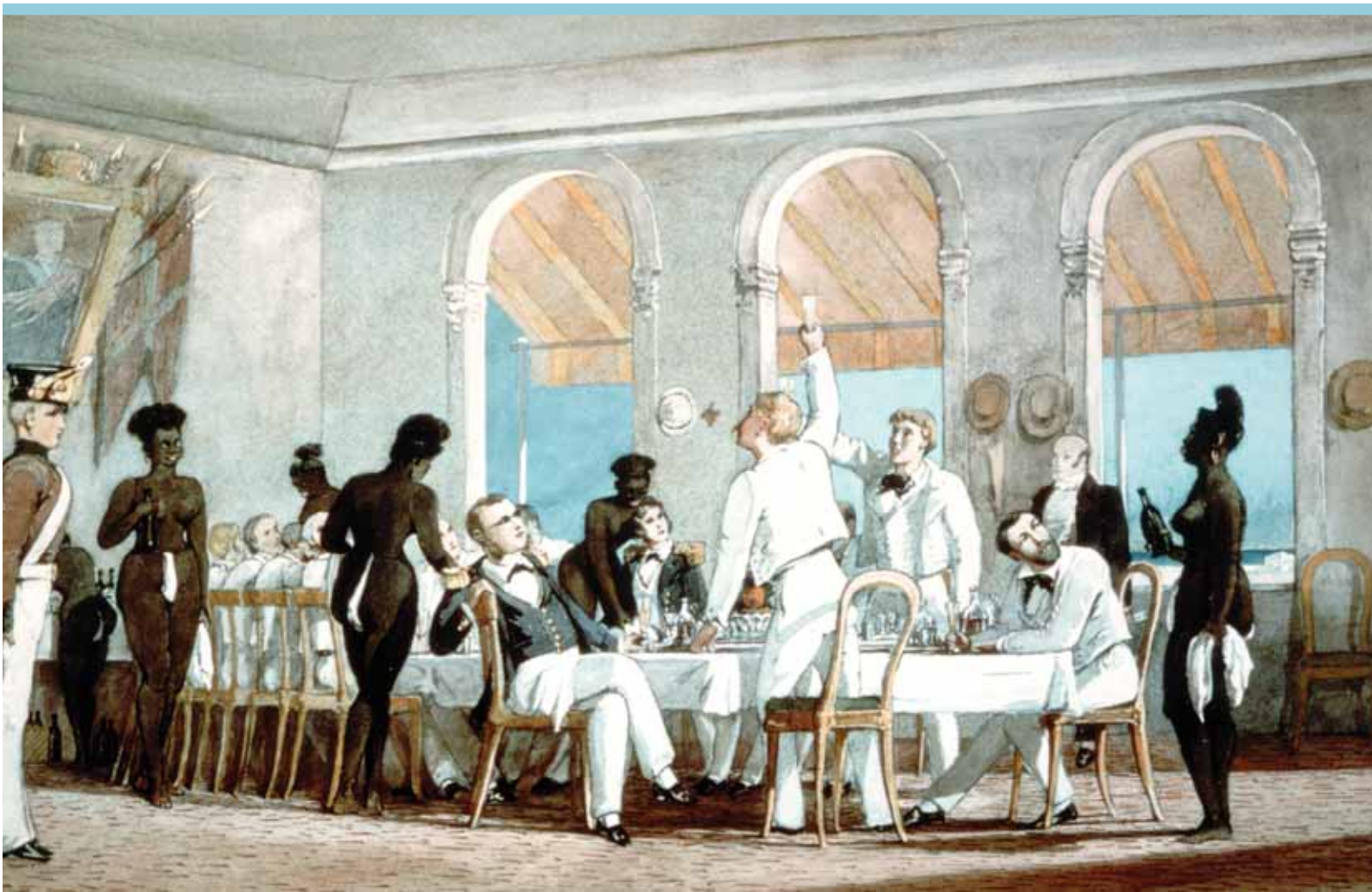
Det idealistisk-utopiske element i DNSAPs ideologi udtrykkes klartest i partioprogram-

mets pkt. 7: "Helhedens Vel gaar forud for den enkeltes Vel". I en artikel i Fædrelandet 24.12.1942 skriver bladets ledende medarbejder Harald Tandrup, at nationalsocialismen er en direkte forlængelse af den kristne utopi, og konkluderer: "Budet om Helhedens Vel er jo ikke andet end praktiseret Kristendom". Julebudskabet præsenteres logisk som "et Løfte til skikkelige Hyrder, der ikke ønskede en ny Filosofi, men en bedre Verden". Julen som begreb og budskab benyttes således af nazisterne som konkret udtryk for partiets utopi, mens nazismen på det politisk-ideologiske plan fremstilles som den ideelle videreførelse af både hedensk og kristen tradition gennem netop denne dobbelttydige jul. ■

Et par ordforklaringer

Danmarks National-Socialistiske Arbejder Parti (DNSAP) benyttede en række betegnelser i deres organisationsstruktur, der hævdedes at være urdanske i deres oprindelse. Blandt disse udtryk var 'syssel', en middelalderlig forvaltningsenhed i Jylland, der udvidedes med selvopfundne udtryk for øerne og blev benyttet som erstatning for det nymodens ord 'amt'. En sysselleder er således en partileder for et amt.

Organisationsstrukturen var præget af militære betegnelser: Partiets centrale ledelse omkring 'føreen' (Frits Clausen) var 'staben', og de særligt ansvarlige for et arbejdsområde var dermed 'stabsledere'.

“En af de mærkeligste skikke ...”

“Naar en Europæer kommer hertil, er det gerne det første, han søger for, at faa sig en Kvinde at sove sammen med ...”

Danske mænd og afrikanske kvinder i og uden for kolonialismens orden. Af Pernille Ipsen

Frokost på Christiansborg, Dansk Guinea, 28. januar 1843. Guvernør Edward Carstensen, stående, i hvidt, proponerer en skål for prins Louis Philippe. Akvarel udført af prins Louis Philippe selv. (Udlånt af Handels- og Søfartsmuseet)

Det var en mindeværdig begivenhed, da den franske prins af Joinville, Francois d'Orléans, i januar 1843 besøgte guvernør Edward Carstensen på Guldkysten. Guvernør Carstensen, der havde levet et aktivt kulturelt liv i København, var plaget af kedsomhed i Guinea, og han så det royale besøg som en kærkommen lejlighed til at højne den sociale standard på fortet. Han fejrede prinsens besøg med en frokost i guvernørboligen.

Francois d'Orléans malede senere en akvarel af denne frokost. Han placerede sig selv centralt i billedet med ryggen mod havet og verden udenfor. Rank og anstændig har prinsen sit blik fæstnet ved den skålende Carstensen, mens en nøgen afrikansk kvinde bøjer sig for at opvarte ham. I modsætning til den skæggede mand ved bordenden undgik prinsen tilsyneladende at tage betjeningen i nærmere øjesyn.

Ifølge prinsens egen beskrivelse af situationen i en dagbog fra rejsen, må han dog have vendt blikket mod kvinderne på et tidspunkt, for de lader til at have gjort et større indtryk på ham end guvernørens skåltale. I en længere beskrivelse af deres hår, hud og kropslugt udpenslede han en biologisk baseret og hårdt optrukken racemæssig forskel mellem europæere og afrikanere:

Disse frøkners hele koketteri bestod i opsætningen af deres uldne hår, klippet som en hæk på den mest fantastiske måde, og i finheden af deres lækre hud, der skinnede som satin, en blødhed som de opnår ved det daglige bad og indgning af kroppen med fint sand. Desværre fjerner denne frotering ikke kropslugten. Jeg har aldrig kunnet udstå lugten af negre og negerinder, men jeg har kendt personer, som blev helt beruset af den, og som til trods for at deres helbred var

ødelagt af den afrikanske feber igen og igen bønfuldt om dog at måtte vende tilbage til deres tjeneste i Senegal og på kysten for at genopleve denne lugt.

Kolonialismens orden Prinsens akvarel er den eneste kendte gengivelse af interiøret på hovedfortet Christiansborg. Samtidig er billedet et tydeligt udtryk for kolonialismens genkendelige orden med velhavende og velklædte hvide mænd der bliver betjent af nøgne underordnede sorte kvinder. I løbet af de sidste årtier er forestillingen om magtfulde hvide middelklasse mænd med styr på sig selv og deres subalterne subjekter slået grundigt fast af postkoloniale historikere. Derfor er prinsens akvarel og hans beskrivelse af afrikanske kvinder nok skræmmende, men ikke overraskende.

Kolonihistorisk forskning i Danmark

I 2006 modtog en gruppe historikere fra forskellige universiteter i Danmark og de Nordiske lande støtte fra FKK til oprettelsen af et to-årigt netværk med titlen 'Global kulturhistorie. Netværk for historiske studier af kolonialisme og post-kolonialisme.' Netværket ønsker at sætte fokus på de kulturmøder og magtforhold, som er opstået i forbindelse med Europas, deriblandt Danmarks, stadig tættere forbindelse med og interventioner i andre verdensdele. Netværket henvender sig til forskere og andre med interesse for emnet og startede sine aktiviteter med en åbningsforelæsning af journalist Peter Tygesen på Københavns Universitet den 9. februar i år. I august 2006 afholdtes netværkets første konference, *Managing the Postcolonial Experience*, på Aarhus Universitet, og i løbet af de kommende to år vil netværket endvidere afholde to konferencer med titlerne: 'Nordic perspectives on colonialism' og 'Global history and cultural encounters.'

Flere oplysninger og nyheder findes på: www.globalkulturhistorie.au.dk.

Hierarkiet på prinsens akvarel fandtes overalt, hvor den koloniale orden var bestemmende. Skal man tro Jørgen Leths selvbiografi fra sidste år, er kolonialismens orden stadig styrende på Haiti. Leth påkalder sig retten til at have sex med en 17 årig pige, fordi hun er datter af hans kok og har fået adgang til hans swimmingpool. "Jeg ser mig selv tage det der tilhører mig", skriver Leth og inviterer læseren ind i en erotisk forestilling, som han kalder "kolonialismens erotiske vision". Uden at reflektere nærmere over det moralsk diskutabile i situationen funderer Leth over, hvad det mon kan være, der ophidser ham sådan: "Er det fantasien om at eje, der gør mig så vild? Er det forbudtheden? Er det kolonialismens erotiske vision, der kommer sivende fra baghovedet ..."

Blandede forhold uden for kolonialismen

Jørgen Leth kan med rette hævde, at hans betagelse af sorte kvinder har en lang historie bag sig. Selv et overfladisk kendskab til de danske handelsstationer på Guldkysten ville f.eks. kunne bekræfte hans udsagn. I hele dansk Guineas levetid, fra slutningen af 1600-tallet til salget til England i 1850, var forhold mellem danske mænd og afrikanske kvinder integreret praksis i kystsamfundet. Men en sammenligning mellem Leths Haiti og dansk Guinea afslører også forskelle. Dansk Guinea var en præ-kolonial handelsstation, og magtfordelingen på kysten fulgte andre linier end raceforskelle. De danske mænd på Christiansborg kunne ikke som Leth forvente, at deres race i sig selv ville give dem let og rigelig adgang til de kvinder, de havde lyst til.

Prinsens akvarel fortæller således kun en del af historien om forhold mellem danske mænd og afrikanske kvinder i dansk Guinea. Den besøgende prins repræsenterer en lang tradition af europæiske fantasier om afrikanske kvinder i rejseberetninger og breve fra Afrika. Disse fremstillinger af afrikanske kvinder var formet af europæiske ideer om kulturel, religiøs og racemæssig overlegenhed. Ideer,

som eksisterede både før og efter kolonialismen, men som kun for alvor var bestemmen- de for praksis, når og hvis den koloniale orden var på plads. Lige uden for prinsens billede i dansk Guinea indtog afrikanske kvinder andre positioner i forhold til danske mænd, som var produktet af mere komplekse magthierarkier.

At cassare I første omgang havde Vestindisk-guineisk Kompagni helt forbudt deres ansatte at have forhold til afrikanske kvinder, men forbudet havde vist sig umuligt at praktisere. Kompagniet indgik derfor i stedet et kompromis med kirken på Christiansborg, og omkring 1730 udstedte Sjællands biskop Christen Worm en dispensation til de danske mænd, der tillod dem at tage én (og kun en) afri- kansk kone på en række betingelser. Mændene måtte love, at de ville sørge for kvindernes indførelse i den kristne religion, at de ville forsørge deres koner og eventuelle børn, samt at de ikke ville forlade kysten og deres afrikanske koner uden at spørge dem, om de ønskede at komme med tilbage til Danmark.

At gifte sig med en afrikansk kvinde hed at cassare eller at calisare efter det portugisiske casar (at gifte sig). Portugisere, hollændere og englændere havde indgået denne type for- hold med afrikanske kvinder i Vestafrika siden slutningen af 1400-tallet. I dansk Guinea blev det almindeligt fra tidligt i 1700-tallet. Under deres ophold på kysten kunne mændene også vælge at købe en slavekvinde og sælge hende igen, når de ville. De kunne også købe sig til seksuel tilfredsstillelse hos prostituerede, men når de indgik mere etablerede forhold til frie afrikanske kvinder, fulgte de altså en ægteskabslignende praksis, der var et kompromis mellem kirken, kompagniet og deres afrikanske handelspartnere.

Ifølge lægen Paul Isert, der rejste til Guinea i 1780'erne, indgik rigtigt mange af kompagniets ansatte forhold med afrikanske kvinder: "En af de mærkeligste Skikke her er Europæ- ernes Giftermaal med Landets Døtre. Man kal- der det at cassare, som kommer af Portugisisk

PERNILLE IPSEN er ph.d.- stipendiat ved SAXO-Instituttet, Afd. for Historie, Københavns Universitet, på en bevilling fra Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation. Projektet, der forventes at være færdigt i december 2007, har foreløbig titlen: 'Interracial Intimacy in Danish Guinea, ca. 1680-1800':

og betyder at sætte Bo. Naar en Europæer kommer hertil, er det gerne det første, han søger for, at faa sig en Kvinde at sove sam- men med ..."

Historien om disse officielle ægteskabelige forbindelser mellem danske kompagniansatte og afrikanske kvinder, der blev skrevet ind i kirkebogen og velsignet fra prædikestolen, hører til i en kontekst, hvor race ikke var den vigtigste sociale forskel. I en plantagekoloni, hvor magtbalancen i samfundet hvilede på forskellen mellem sorte slaver og frie hvide, ville officielle intime forbindelser på tværs af raceskellet have truet den gældende orden. I det præ-koloniale handelssamfund i Vest- afrika var forbindelser af alle slags mellem sorte og hvide derimod ikke bare tilladte, men nødvendige.

Edward Carstensens valgmuligheder

Governør Edward Carstensen faldt i 1840'erne for en 14-årig dansk-afrikansk pige ved navn Severine Brock. Severine var ifølge Carstensen så betagende, at flere danske mænd på fortet efterstræbte hendes mødom, og da han ikke kunne udholde tanken om hendes "fordærvelse", bad han hendes mor om lov til at cassare hende. I sin dagbog lægger han op til, at han kunne have begrænset sig til at betale for at tage Severines mødom, men det var åbenbart ikke et engangsforhold, Carsten- sen var interesseret i: "... jeg har aldrig været vandt til at søge Adspredelse med og hos offentlige Fruentimmer; den Tanke at leve her på Kysten i flere Aar uden quindeligt Hjerte nær Mig er Mig utaalelig ... Pigen er ung og ufordærvet jeg kan opdrage hende endnu."

Carstensen havde flere muligheder for at

få sine seksuelle behov dækket af afrikanske kvinder. Han kunne vælge at betale sig til sex med "offentlige fruentimmer", han kunne tage sig en kæreste, eller han kunne, som han valgte at gøre, lade sig cassarere. Selv i den præ-koloniale handelsstation på Guldkysten, hvor kolonialismens orden endnu ikke havde indfundet sig, havde Carstensen let adgang til sex med afrikanske kvinder.

Jørgen Leth har sandsynligvis ret i, at Haitis fortid som slaveribaseret plantagekoloni for- ærer ham en overlegen magtposition. Forhol- dene i præ-kolonialt dansk Guinea antyder, at velhavende og magtfulde danske mænd kan få adgang til fattigere kvinders kroppe både i og uden for kolonialismens orden. Det er altså tænkeligt, at Leth kunne have erobret yngre kvinder på Haiti alene ved sin økonomiske og sociale overlegenhed, og i så fald havde han ikke behøvet at tilskrive kolonialismen sin ero- tiske vision.

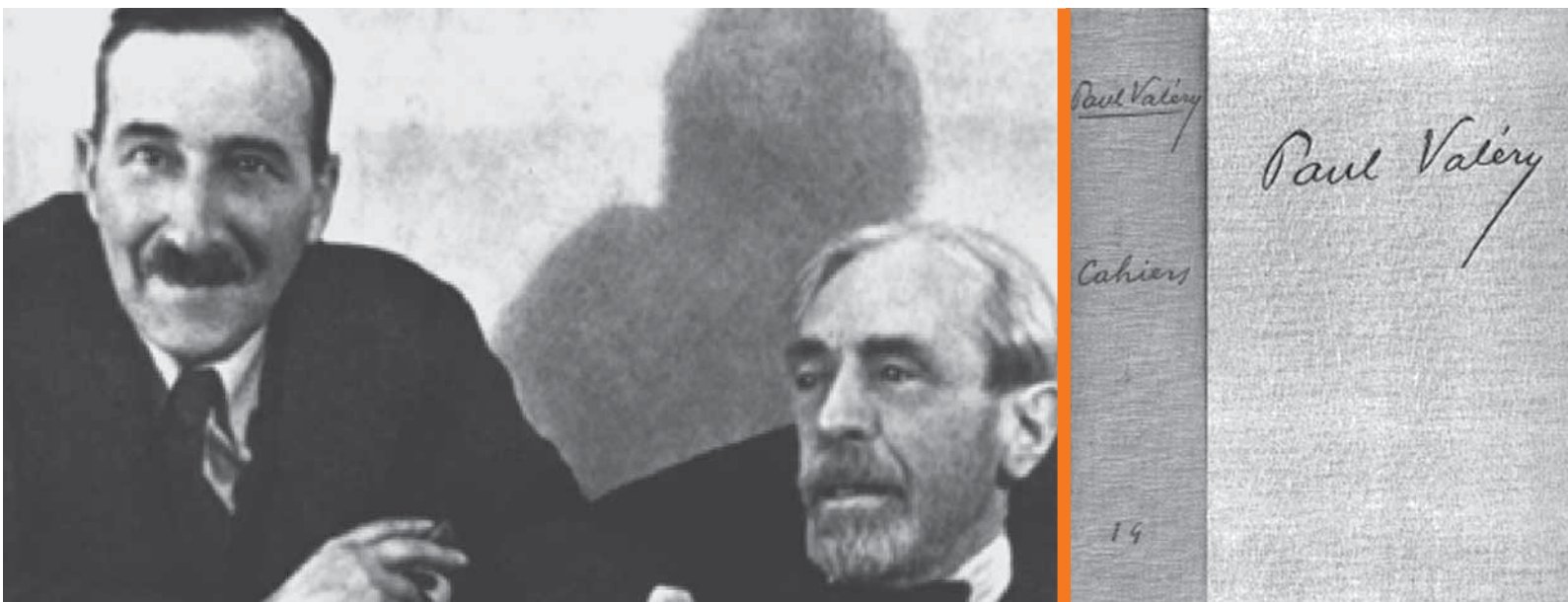
Referencer

Edward Carstensens dagbog findes i hånd- skrift på Rigsarkivet og i en maskinskreven kopi i familiens eje.

Citatet er fra Henning Henningsens behand- ling af historien om frokosten på Christians- borg i Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1980, s. 146-153

Ingeborg Raunkjær (red.): Lægen Paul Iserts breve fra dansk Guinea 1783-87 (G.E.C. Gad, 1917)

Jørgen Leth: Det uperfekte menneske (Gyldendal, 2005)

Stefan Zweig og Valéry

Den franske forfatter Paul Valéry (1871-1945) er ukendt for de fleste. Ikke desto mindre har han været en uvurderlig inspiration for sin eftertids tænkere og forfattere. Af Anne Elisabeth Sejten

Den franske digter, forfatter og essayist Paul Valérys værk er lidet kendt herhjemme, men så man sig om i kredsen af betydningsfulde skikkelser inden for den moderne litteratur og filosofi, ville man utallige steder støde på Paul Valéry som en central indflydelse, en slags grå eminence: allestedsnærværende og så alligevel diffust unddragende sig. Den store tyske filosof Theodor W. Adorno skriver ligefrem i *Noten zur Literatur* fra 1961, at Valérys kunstsyn er "den eneste mulige form for æstetik i dag", mens en anden af Frankfurterskolens toneangivende filosoffer, Walter Benjamin, allerede i 30'erne havde ladet et Valéry-citat indlede det epokegørende essay om "Kunstværket i dets tekniske reproducerbarheds tidsalder", eftersom Valéry lige præcis var en af de første til at betone teknikens og midlernes betydning i kunsten. 50 år senere bygger den franske forfatter Claude Simon hele sin takketale til Nobelpris-komiteen op om et centralt begreb hos Valéry, nemlig den gøren (*le faire*), hvormed litteratur – og endnu mere åbenlyst al anden kunst – ikke blot er et spørgsmål om repræsentation af en indre eller ydre virkelighed, men vedrører arbejdet med at forme sproget i en materiel

forstand.

Og sådan kunne man blive ved: overalt dukker Valéry op som en sikker leverandør af halvfilosofiske guldgruber. Men hvem var i grunden denne Paul Valéry? Hvad er det, der har gjort ham til en uvurderlig inspiration for eftertids tænkere og forfattere? Det særlige ved Valéry er, at han forstår kunsten indefra, i dens konkrete arbejdsprocesser, men hvad betyder hans fokus på teknik, håndværk og midler i kunsten? Givet er det, at Valéry opererer i minefeltet mellem kunst og filosofi, men et samlet greb om hans tænkning har vanskeligt ved at finde forankring i hans utraditionelle forfatterskab.

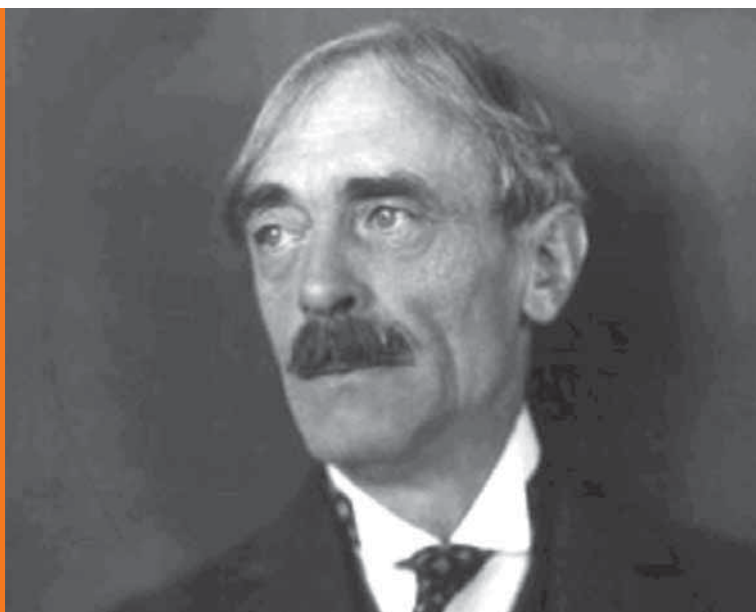
Brud og dobbelthed: en moderne sensibilitet Når det kommer til stykket, synes selv franskmændene ikke rigtig at kende Valéry. Selvfølgelig indskrives Paul Valéry sig med stor styrke i fransk litteraturhistorie. Enhver fransk skoleelev vil alene ved at høre navnet se det noget støvede billede af en mand i fuldt kostume for sig: med kappe, hat og sabel fremstod Valéry som agtværdigt medlem af

Det franske Akademi, hvis prominente talerør han var i mellemkrigstiden og frem til sin død i 1945. Derudover er han naturligvis forfatter til *La Jeune Parque*, en lang digtcyklus bestående af 512 aleksandrinske verselinjer, hvormed Valéry med ét, ved digtets udgivelse i 1917, blev opfattet som Frankrigs nationaldigter. Denne offentlige digterhelt står imidlertid i et skævt forhold til den tilbagetrukne intellektualitet, Valéry til stadighed forvaltede. Bare nogenlunde dannede franskmænd vil i dag vide, at Valéry er forfatter til et af deres litteraturhistories mest besynderlige værker, et veritabelt antiværk, som end ikke var skrevet med henblik på offentliggørelse og næppe heller egner sig til det, nemlig disse såkaldte *Hæfter* (*les Cahiers*), som Valéry skrev i hver eneste dag i de årle morgentimer: tusindvis af aforismelignende, fragmentarisk nedfældede tekster, hvoraf Valéry kun udgav enkelte, og som han uden held forsøgte at systematisere, men som dog er udkommet i forskellige versioner efter hans død.

I dette spænd mellem den officielle nobilitet og en usædvanlig intellektuel refleksions- og skriftpraksis er Valéry navnet på en særegen sensibilitet. Som ganske ung var

Fra
digterhelt
til
filosof

Paul Valéry

Valéry båret frem af den følsomme og utilpassede sensibilitet, der drages af poesien. I den sydfranske provins, som han var barn af, mødes et lyrisk talent, der hurtigt tiltrækkes af de symbolistiske strømninger, der udgik fra Paris med Stéphane Mallarmé som kunstnerisk kraftcenter. Senere kom det til møde i Paris og regulært venskab med Mallarmé, og efter dennes død var det Valéry, der som medlem af den franske kulturelite forsvarede og rehabiliterede den store Mester, som da endnu ikke var kanoniseret i verdenslitteraturen.

Alliancen mellem Mallarmé og Valéry formår dog ikke, og på trods af sine næsten mytiske, fader-søn-lignende dimensioner, at skygge over det faktum, at Valéry i mellemtiden havde valgt en radikalt anden vej end Mallarmés. Valéry er ikke den digteriske videreførelse af Mallarmé. Inden Valéry overhovedet lærte Mallarmé at kende, havde han besluttet sig for at holde op med at skrive digte. Omstændighederne omkring denne beslutning, taget under en mareridtsagtig nat i Genova i 1892 med tordenvejr og eksistentielle anfægtelser, er lige så melodramatiske, som konsekvenserne er modernistisk radikale. Genova-natten, som Valéry selv rekonstru-

erer og analyserer konsekvenserne af i sine notesbøger, skal nemlig ikke forstås i snæver biografisk forstand, men som en symbolsk markering af det permanente brud, der gør Valéry til en anderledes forfatter. Genova-krisen indvarsler en anden mere nøgtern, refleksivt orienteret sensibilitet hos Valéry.

Modsætningen mellem den feterede digter og den eksperimenterende skribent aftegner således en indre spænding, præget af dette refleksivitetens mærke, der gennemsyrrer alle Valérys skrifter. Det famøse kriseår 1892 var blot det indstiftende møde med sig selv, Valéry stående ansigt til ansigt med en ny begyndelse og en ny fremtid: en bevidst villet konfrontation mellem det, en ung lovende forfatter kunne blive, og det, han vælger ikke at blive. Allerede inden det er en realitet – Valéry var kun 21 år gammel – bryder det lyriske forfatterskab ganske enkelt sammen.

Et heterogent forfatterskab Valérys ungdomsdigte, der gav samtiden så store forventninger, blev altså ikke umiddelbart efterfulgt af flere, der tilsammen kunne danne en traditio-

nel digterkarriere. Valérys farvel til digtningen betød dog ingenlunde, at han holdt op med at skrive. Valéry er ikke som digteren Arthur Rimbaud, der kunstnerisk brænder igennem i ét nu og som ganske ung beriger verdenslitteraturen med bjergtagende digte for derefter i et definitivt afkald at forsvinde ind i Amazoniejunglen. Nok vælger Valéry med sin juridiske uddannelse som baggrund en borgerlig tilværelse, men han fortsætter med at skrive på andre områder, og nye intellektuelle forehavender sættes på dagsordenen.

Allerede i 1894 udkom et vanskeligt forståeligt essay om Leonardo da Vinci og året efter den endnu mere besynderlige prosatekst Monsieur Teste. Det fælles fokus i disse tekster er imidlertid ikke til at tage fejl af. Begge figurer – den ene historisk, den anden fiktiv – indkredses på næsten mikroskopisk vis de mentale processer, hvorfra tanker, følelser og handlinger fremkommer. Alligevel efterfølges heller ikke disse tekster af andre lignende, der kunne danne skole for en ny genre. Til gengæld skal Valéry vende tilbage til dem, idet Monsieur Teste senere suppleres med adskillige gådefulde prosafragmenter, ligesom Leonardo-essayet 20 år efter får følge af et

fyldigt uddybende essay. Denne genoptagelse af tidligere værker og temaer er i høj grad et gennemgående træk ved Valéry's refleksive og selvkritiske måde at skrive på. Han forsøger at udvikle, reformulere og forædle sine teoretiske positioner, samtidig med at de tidlige tekster alligevel bliver stående som de grundlæggende.

Retrospektivt tematiserer kriseåret 1892 med andre ord et alternativ for Valéry, et kunstnerisk valg om enten at gå efter et værk, der ville fremstå som et ekko af eller en tilføjelse til forgængerne, eller at gå nye, usikre veje. At Valéry valgte det sidste, og brød med den gængse litteraturopfattelse, kommer ligeledes og ikke mindst til udtryk i denne anderledes forfatteraktivitet, som Hæfterne indebar, disse "private" skriveøvelser, som Valéry praktiserede hver morgen klokken fire til otte gennem 51 år. Resultatet var et mylder af småtekster, over 30.000 håndskrevne sider, hvis status er vanskelig at bestemme nærmere, men som ikke desto mindre indskrives sig i forsøget på at konstruere sin egen arv snarere end lade sig styre af traditionen.

Lige fra starten er alsidigheden af emner slående. Valéry beskæftiger sig langt fra udelukkende med litteratur og poetik, men med alle former for viden, med alle de intellektets potentialer, der giver sig til kende såvel i kunstens værker som i matematikken, biologi, kemi mv. Arbejdet med disse kunstneriske og videnskabelige felter er imidlertid styret mod en indre genopbygning, en skærpelse af forstanden og af den analytiske evne, snarere end mod fremtidige værkers fuldbyrdelse. Denne vendes sig ind mod sig selv, der udefra kunne tolkes som introspektion og resignation, er, set i lyset af Hæfternes afsøgninger og refleksioner, en kritisk tilegnelse af egne midler og dermed en hele tiden større beher-

Paul Valéry

Født 1871 i den sydfranske havneby Sète ved Montpellier; død 1944 i Paris.

Uddannet som jurist og arbejdede først som redaktør i krigsministeriet og, fra 1900 til 1922, som privatsekretær i det private firma Havas. Medlem af Det franske Akademi i 1927.

Udnævnt som professor ved Collège de France i 1937. Især kendt for digtene 'La Jeune Parque' (Den unge Parce), 1917, og 'Le Cimetière Marin' (Marinekirkegården), 1920, men også som prosaforfatter til 'Monsieur Teste', 1896, adskillige "dialoger" efter sokratiske forbilleder og en ufuldendt Faust-montage, 'Mon Faust' (Min Faust). Forfatter til et utal af artikler og essays om kunst, litteratur og politik, samlet i Variété (6 bind) og 'Pièces sur l'art' (Stykker om kunst). I dansk oversættelse foreligger: 'Omkring Degas' oversat af Jacob Paludan, Hasselbachs kulturbibliotek, København, 1957, 'Monsieur Teste' og 'Indføring i Leonardo da Vincis metode' (oversat af Peer F. Bundgaard), Gyldendals serie om 'Moderne tænkere', 2000.

skelse af sig selv gennem sig selv.

På denne baggrund er det heller ikke så underligt, at de mange brudfyldte linjer i forfatterskabet også gør sig gældende på digtningens domæne. På trods af sit oprindelige afkald i 1892 vender Valéry med *La Jeune Parque* fra 1917 tilbage til poesien, senere sågar, med eksplicit henvisning til fortiden, også med en samling af ungdomsdigte, *Album des vers anciens* (om end modvilligt og under stærkt pres fra vennen Gide og forlæggeren Gallimard). *La Jeune Parque* er imidlertid ikke kun en begivenhed på grund af sin enorme gennemslagskraft, men tydeliggør et voldsomt skisma. På den ene side indvarsler digtet fransk mellemkrigstids store Digter, den mondæne Valéry, som vel nok stadig er det fremherskende billede af ham. På den anden side står det store gennembrudsdigt i en spænding til det oprindelige afkald, i kraft af hvilket Valéry vender tilbage som en anden, nemlig som den intellektuelle, han er blevet i mellemtiden.

Paradoksalt nok er det altså på grund af sin pludselige status som førende digter i Frankrig, at Valéry fra alle sider opsøges og opfordres til at udtale sig om sit syn på litteratur og kunst og dermed i popularitetens navn bringes til at formulere det kunstsyn, der i virkeligheden lå til grund for, at det i sin tid måtte komme til et brud med digtningen. *La Jeune Parque* er således også startskuddet for en strøm af publikationer, alle disse lejlighedstekster, hvor Valéry fremstår som en original moderne tænker, der reflekterer over såvel sine egne erfaringer som digter og skabende kunstner som sine studløse morgenøvelser. Fra 1921 kunne Valéry ligefrem leve af sit arbejde som forfatter.

Lejlighedsværket er et hovedværk Størsteparten af Valérys offentliggjorte tekster er faktisk skrifter, der er blevet til på bestilling. På grund af deres fragmenterede karakter, men sikkert også fordi disse skrifter tilsyneladende ikke har ambitioner om at indgå i værkliggende konstruktioner, har der været en tendens til at betragte lejlighedsskrifterne som sekundære både i forhold til digtningen og, især for nyere tids Valéryforskning, den eksperimenterende skrivestil i Hæfterne. Helt i overensstemmelse med det livslange projekt med at fylde det ene kladdehæfte efter det andet kunne lejlighedsværket dog med god grund betragtes som resultatet af Valérys studier og notater i Hæfterne igennem hele hans usædvanlige intellektuelle liv. Det er i lejlighedsskrifterne om litteratur og billedkunst, men også om dans, skulptur, musik og mere håndværksprægede fag som arkitektur, bogkunst, broderi, sågar kirurgi, at Valéry bringes til at eksplicite de teoretiske implikationer af det svimlende Hæfte-projekt. De kunstteoretiske artikler og poetologiske forelæsninger danner, på trods af deres tilsyneladende tilfældige herkomst, skabt af omstændighederne, rammen om en æstetik: en lang række af synteser i miniature af hele Valérys eksperimentelle værk.

Med de mange konkrete anledninger – et forord her, en forelæsning dér, en festtale atter her og en bestilt artikel atter dér – giver lejlighedsskrifterne imidlertid ikke blot Valéry mulighed for i et kompromisløst klart sprog at formulere sin æstetiske tænkning. De giver ham ydermere det, der hurtigt skal vise sig at være en urokkelig præmis for selvsamme tænkning, nemlig mødet med en altid specifik kunstnerisk skaben – en kunnen og en gøren, som Valéry ville foretrække at sige – hvad enten der er tale om 'rigtige' kunstnere som Buffon, Montesquieu, Goethe, Baudelaire,

Proust, Manet, Corot, Degas og mange flere (listen er lang!), eller det drejer sig om fiktive kunstnere som arkitekten Eupalinos og danserinden Athikté, der som Monsieur Teste har deres oprindelse i Valérys fantasi. Fordi Valéry skyr enhver form for absolut begrebsmageri, har han brug for kunstnerne til at fremstå som den anderledes filosof, han finder belæg for i deres arbejder såvel som i sine egne. Eller som Valéry skrev i sit tredje essay om Leonardo da Vinci fra 1936: "billedkunsten er hans filosofi".

På trods af deres vidt forskellige udgangspunkter er lejlighedsskrifterne derfor alt andet end overfladiske. Ganske vist fremtræder Valéry hverken som specialist, filolog eller historiker, ofte gør han endda alt for at udstille sin "ignorans" i næsten kokette vendinger, men det for med et så meget desto fastere greb at dykke ned 'under' værkerne og vende opmærksomheden mod de processer, intellektuelle som håndværksmæssige, der dynamisk har udfoldet sig i dem. Af samme grund overrasker Valérys essays altid. De fleste ville forvente, at en udredning af Leonardo da Vincis metode handlede om kunstneren selv og hans malerier, men det er ikke tilfældet i Valérys hallucinerende forsøg på at forestille sig Leonardos 'ånd' i dennes uovertrufne modtage- og ydeevne. Selv Valérys ni essays om Mallarmé indeholder stort set ikke analyse af Mesterens digte. Et par få citater får lov til – helt ukommenteret – at tale for sig selv, for i virkeligheden sætter Valérys egen dagsorden sig igennem fra første linje.

Valéry er tydeligvis mindre optaget af litteraturens værker isoleret end af den intellektuelle kraft, der fostrer værkerne. Frem for alt er han interesseret i det jeg, der modificeres, forandres – udvides og koncentrerer – i den digteriske proces, det indgår i. Til forskel fra

ANNE ELISABETH SEJTEN, cand.mag, D.E.A. og ph.d., er lektor i fransk litteratur og idéhistorie ved Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitetscenter. Forfatter til en lang række artikler om fransk filosofi og litteratur samt til bogen 'Diderot ou le défi esthétique' (Vrin, Paris 1999). Har dette forår redigeret antologien 'Helte og antihelte – en litteraturkritisk mosaik' (Roskilde Universitetsforlag, 2006). Forskningsprojektet 'Valéry, kunsten og intellektualiteten' har modtaget støtte af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation.

Mallarmé selv, der i høj grad guddommeliggjorde poesien, vedkender Valéry sig åbent sin forkærlighed for de værker, hvor den bevidste, gennemkontrollerede refleksion er mærkbar, mens de værker, hvis forfattere knap nok er i stand til at forklare, hvordan de i et 'inspireret' øjeblik er nået frem til dem, forekommer ham mindre interessante. Hos Valéry er det altid refleksionen af det 'intellektuelle arbejde', som stjæler interessen. I centrum står en genopbygning af selvet og en forøgelse af dets åndelige muligheder gennem værker.

Det er således i lejlighedsværkets mylder af artikler og essays, at Valéry signerer den æstetik, der indirekte forklarer hans eget forfatterskabs spredning og begrænsede evne til at fremstå som et sluttet værk. Fraværet af et værk i traditionel forstand hos Valéry selv kompenseres af den procesorienterede tankegang, hvormed han radikalt omdefinerer litteraturens rum og forfatterens rolle.

En proces- og subjektorienteret æstetik

Valérys æstetiske essays tematiserer entydigt – med Poe, Baudelaire og Mallarmé som store forbilleder – forfatteren, ikke udefra, men som en kritisk figur, der er aktiv i alle momenter af et værks skaben, en slags konstant væren på vagt over for den form, det gælder om at modtage, når de mange anstrengelser måske – måske ikke – har gjort det muligt. Det er således ikke kun karakteren af Valérys egen forfattervirksomhed, der udfordrer den traditionelle opfattelse af en digters værk. I selve sin refleksion over kunst og intellektualitet søger Valéry teoretisk at udfolde de instanser, der undergraver Værket: mulighederne, virtualiteterne, potentialiteterne. For Valéry at se er der hele tiden mere at finde i arbejdet

med kunst. Det var blandt andet grunden til, at han ikke kunne tilslutte sig den poesiopfattelse, der hos Mallarmé ensidigt var orienteret mod Idealet om det absolutte Værk. Valéry er klart i konflikt med litteraturen forstået som det hele livs opofrelse for det Store Værk. Langt snarere forstår han litteratur som en kilde til stadig træning og øvelse.

Hermed kan Valéry i virkeligheden tage Mallarmé på ordet og drage konsekvenserne af symbolisternes dyrkelse af formen. Hvis Formen har forrang, kan værket, teksten, digtet – eller Bogen, som Mallarmé siger – ikke være endemålet: Formen må overstige dette mål. Det er en gennemgående tanke hos Valéry, at ethvert værk markerer en standsning, en afslutning, men også en masse momenter af uendelighed, der fra deres uaktualiserede sted detroniserer værket som blot en etape, noget provisorisk eller en tilfældig standsning i en i princippet uendelig proces. Værket er den skillelinje, der ikke kun viser, hvad kunstneren har gjort, men også indirekte, hvad der kan gøres. Som kilde til nye muligheder – og det ikke blot efter værkets færdiggørelse, men i hvert af dets momenter på vej til at blive et kunstværk – tænkes værket grundlæggende som udformning. Dette forklarer også, at de såkaldt udøvende kunstarter som musikken og dansen har en central placering i Valérys æstetiske tænkning.

Valérys tilbagevendende opmærksomhed på alt, hvad der fra Leonardo til Degas har med den kunstneriske arbejdsproces at gøre – fremgangsmåden og de mange øvelser – fører ikke kun til en forskydning fra værket til arbejdet, der har muliggjort det, men som allerede antydte også til en interesse for det subjekt, der gennem det kunstneriske arbejde bygger sig selv op. Blot går Valérys bestræbelser ikke på entydig vis mod en forstærkelse

af subjektet. Hans eget alsidige forfatterskab aftegner erfaringen af et langt mere flertydigt subjekt, der spredes og fremmedgøres i arbejdsprocessens mange momenter. Selve arbejdet konfronterer i hvert eneste af dets momenter subjektet med en andethed, som selv den største ånd ikke er på højde med.

Valérys vægring mod at forvalte traditionens forfatterinstans peger på, at subjektet konstitueres og forvandles i den kunstneriske arbejdsproces. For at skrive må forfatteren nødvendigvis dele sig og vende sig mod sig selv. Kunsten er på eminent vis stedet for produktion og forandring af subjektet. Kunst er stedet for en vekselvirkning mellem på den ene side at ville og gøre noget, og på den anden side at modtage en form, der overstiger det først viljede. Snarere end vilje og geni drejer det sig for forfatteren og kunstneren om ydmygt at få noget ubestemmeligt frem. Gennem kunsten arbejder kunstnersubjektet sig ind på livet af noget, der på samme tid er der og ikke er, nærhed og fjernhed.

Æstetikens store begreber om Skønhed, Sandhed og Universalitet krakelerer, preller af og viser deres rungende tomhed i mødet med kunsten, når denne som hos Valéry anskues indefra, i kunstnerens arbejde med og udførelse af værker, men de genopstår ikke desto mindre i en ligeledes mere konkret form, nemlig som erfaringer af både den kunstneriske forms og kunstnersubjektets andethed. En sådan tænkning er ikke kun relevant for den æstetiske filosofi, men også, efter årtiers dekonstruktion af subjektet, for diskussionen om subjektets nødvendige tilbagekomst i humaniora. ■

Forskningen går til scenen

Forskningskommunikation er et område i udvikling. Det afspejles i en række vidt forskellige projekter, som Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation har bevilget støtte.

Det Strategiske Forskningsråd har i år afsat 3 mio. kr. til forskning i forskningskommunikation og udvikling af nye formidlingsmetoder og bedt Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation om at uddele pengene. Det har resulteret i en række projekter, der spænder vidt i form og indhold.

Et af de mest utraditionelle er projektet 'Nanoviden/nanorisici', der skal udmunde i en videnskabsteaterforestilling. Videnskabsteater har de fleste hørt om før, men her er det for en gangs skyld ikke skuespillere, der står på scenen, men derimod forskerne selv.

Som titlen antyder, vil projektet formidle fordele, ulemper og risici ved nanoteknologi. Bag projektet står centerleder og sceneinstruktør Bent Nørgaard fra Center for Kunst og Videnskab ved SDU og en række forskere fra etiske, miljømedicinske og naturvidenskabelige forskningsmiljøer i Danmark. Desuden vil et kreativt team, der inkluderer både en visuel designer, en komponist og en filmproducer, indgå i projektet.

Som der står i projektbeskrivelsen, så er både kunstnere og forskere uvante med metoden og genrens udfordringer, så hvorfor dog risikere hele sin videnskabelige autoritet i et projekt, hvor man som forsker i den grad må være på udebane:

"Jeg mener ikke, at vi sætter noget som helst på spil", siger professor, dr.med. Philippe Grandjean fra SDU, der deltager i projektet. "Tværtimod er det vigtigere end nogensinde at kommunikere for at stimulere diskussionen af den teknologiske fremtid. I den henseende har skuespillere og forskere det tilfælles, at

de leverer et budskab. Desværre er forskerne sjældent ret gode til at formidle deres resultater", siger Philippe Grandjean, der mener, at det er en pligt for forskere at formidle:

"Bare vi dog havde mere tid til det", som han siger.

Projektet har fået 1.044.000 kr. i støtte.

To stamcelle-projekter Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation har støttet endnu en videnskabsteaterforestilling, og der er bevilget 546.000 kr. Det drejer sig om forestillingen 'Stamceller: Menneskelige reservedele?', der vil sætte fokus på stamceller i et videnskabeligt perspektiv og samtidig bringe dilemmaer og etiske og moralske problemstillinger til debat i et offentligt forum. Forestillingen tager sit udgangspunkt i en forelæsning over professor, dr.scient Jens Høiriis Nielsens aktuelle forskningsprojekt 'Behandling af diabetes med stamceller', som udføres på Institut for Medicinsk biokemi og Genetik på KU. Videnskabsteatret skal i et tæt samarbejde med forskeren skabe en fortælling i dramatisk form. Forestillingen vil blive opført i alt ti gange på provinsteatre og i kulturhuse rundt omkring i Danmark. Prøverne er allerede startet, og der er premiere den 1. oktober.

Forskningsrådet valgte desuden at støtte et andet stamcelleprojekt, nemlig 'Stamcelleforskning i det offentlige rum' ved adjunkt, ph.d. Maja Horst, CBS. Projektet skal resultere i en flytbar installation, der kan placeres forskellige steder i det offentlige rum med hen-

blik på at skabe debat om stamcelleforskning. Projektet støttes med 558.000 kr.

Projektet 'Forskningens offentligheder' ved centerleder, dr.scient.pol. Karen Siune, Dansk Center for Forskningsanalyse, fik 519.000 kr. Projektet vil bl.a. forsøge at tegne et detaljeret kort over forskningens forskelligartede offentligheder. Ud fra den betragtning at god forskningskommunikation skal tage hensyn til folks kompetencer, bekymringer og forventninger, vil et mere nuanceret indblik i, hvordan disse faktorer adskiller sig mellem forskellige grupper i befolkningen, være et væsentligt bidrag til en differentieret forskningskommunikation.

Endelig fik adjunkt, ph.d. Kristian Hvidtfelt Nielsen, AU, 331.000 kr. til projektet 'Framing' af nanoteknologi i danske aviser, 1993-2006", der bl.a. vil se på, om der er en forbindelse mellem danske avisers dækning af nanoteknologi og den danske befolknings generelt positive indstilling til nanoteknologien. ■

Principperne for international legitimitet og krigsræson er under omfattende forandring. I stigende grad bliver den nationalstatslige modernitets princip om suverænitæt betragtet som gammeldags, farligt og endda barbarisk. I stedet er demokrati det nye princip for både legitimitet og krig. Af Mikkel Thorup

I forbindelse med det nylige G8-topmøde i Sankt Petersborg foreslog Tony Blair at udvide kredsen af lande med bl.a. Indien og Kina. I den anledning udtalte den engelske samtidshistoriker Timothy Garton Ash ifølge Information den 15. juli 2006: "I en ideel verden ville medlemmerne af G8 – eller lad os kalde det GX – være de demokratier, der har de største økonomier. Det ville betyde, at vi smed Rusland ud og lukkede Indien ind i varmen. Jeg kan lide ideen: Størrelse betyder noget, men det gør frihed også". Størrelse og frihed. Vi kunne også kalde det geopolitik og idealisme eller måske forstå det som brydningen mellem to forskellige internationale legitimitetsregimer: det ene funderet på geopolitik og statsræson og det andet på idealet om frihed og demokrati.

Det klassiske internationale legitimitetsprincip var statssuverænitæt. Uanset den indre organisering så havde man legitim status i det internationale system. Det betød, at der i princippet herskede det, man kan kalde suverænitæt lighed, hvor alle stater havde samme ret til selvstændighed og samme ret til at blive hørt i internationale forsamlinger. Hovedproblemet med den klassiske folkeret er, at den ofte tjener som dække for menneskerettighedskrænkelser, da den krænkende stat kan påberåbe sig sin suverænitæt og dermed ikke indblandingsprincippet, der er indskrevet i FN-traktaten. Denne vurdering – og forestillingen om at globalisering har gjort nationalstaten overflødig eller ubehjælpesom – har ændret

synet på suverænitæt, der ikke længere ses som garanten for orden, men som garantien for uorden.

Tyranniets frihedsbrev Det kan illustreres med nogle citater fra fremtrædende vestlige fortolkere af international ret og politik. Andrew Linklater har sagt, at "respekt for suverænitætsprincippet er at være medskyldig i menneskerettighedskrænkelser."¹ Daniele Archibugi taler om "den nu barokke kategori: suverænitæt."² Richard Falk og Andrew Strauss om "det forstivnede statscentristiske system",³ og Ulrich Beck har længe argumenteret for nationalstaten som en "zombie-kategori."⁴ Hvad disse betragtninger udtrykker, er en forestilling om, at national suverænitæt i dag "i helt særlig grad er utilstrækkelig og upassende."⁵ Hovedprincippet for det internationale statsystem er i dag utilstrækkeligt, dvs. et politisk argument om, at det passer dårligt til en globaliseret verden, hvor staten enten er for stor til at klare lokale problemer eller for lille til at klare globale problemer, men det er også upassende, dvs. et moralsk argument om nationalstatsprincippets barbari.

Andre har kaldt suverænitæt for 'tyranniets frihedsbrev'. Disse udsagn dækker dels over en tragisk sandhed og dels over en nyorientering eller radikaliseret af liberal international tænkning, der i stigende grad problematiserer statssuverænitæt for ikke at sige statslighed

generelt. Reference til stat eller nation bliver i stigende grad anset for barbarisk, som en indledning til etnisk forfølgelse og masse mord. Det bagvedliggende argument er dybest set, at alle nationalstater i dag er at betragte som et potentielt eller lurende Serbien. Det gælder nationalismen, hvor vi kan referere til Polly Toynbee, der siger, at "Det tredje riges eller Storserbien's 'Kultur' lurer lige under overfladen på de fleste nationale følelser"⁶ eller til Martha Nussbaum, der siger, at "patriotisme er meget tæt på chauvinisme".⁷ Tolerancen overfor nationalismen er blevet stedse mindre. Men det gælder i særlig grad også over for selve nationalstatsprincippet: idealmodellen for politisk modernitet.

Jürgen Habermas er blandt dem, der mest eksplicit har argumenteret for den politiske og moralske degradering af nationalstaten, når han siger: "Der er intet alternativ til denne udvikling [henimod det postnationale], andet end den normativt uacceptable omkostning ved etnisk udrensning."⁸ Og i en kritik af amerikansk unilateralisme beskriver han klassisk nationalstatslig politik som forældet:

"Empiriske indvendinger imod muligheden for at realisere den amerikanske vision mødes i tesen om, at det globale samfund er blevet alt for komplekst; verden er ikke længere tilgængelig for centraliseret kontrol, for politik bakket op af militærmagt ... Lige så snart det forsøger at vende tilbage til den oprindelige hobbessianske form for hierarkisk sikkerhedssystem mister politik dets primat til fordel for

Hellere
demokratisk
end suveræn

“... adgangskravene for at blive betragtet som civiliseret er blevet hævet. Hvor det tidligere var statssuverænitet, så er det nu i stigende grad good governance, liberalt demokrati, menneskerettigheder, privatkapitalisme.”

horisontelle netværk af markeder og kommunikation.”⁹

Suveræn ulighed Vi står nu i en situation, hvor statssuverænitet tilsyneladende problematiseres generelt og over for alle stater. Men rent faktisk er det kun de svagere stater, hvis suverænitet afgørende problematiseres og udhules. De postmoderne, postnationale europæiske stater vinder reel handlekraft ved at dele suverænitet, hvorimod de moderne stater såsom Kina og Brasilien fastholder deres suverænitet. Taberne er de nationer, der desperat forsøger at vinde reel suverænitet.

Det vi ser, er en institutionalisering af suveræn ulighed. Det klassiske statssystem opererede med en principiel suveræn lighed (der selvfølgelig blev overtrådt), der sikrede staterne, selv de svage, en vis beskyttelse. I dag udtrykker bevægelsen fra international politik til globalistisk moralisme en genfordeling af suverænitet, der systematisk favoriserer nogle stater (de, der intervenserer) og disfavoriserer andre (de, der intervenseres over for).

Påstanden er den, at Europa i dag ser sig som spydspids for en ny statsform: kosmopolitisk (David Held), verdensåben (Ulrich Beck), postnational (Jürgen Habermas), der på afgørende vis delegitimerer andre klassiske statsmodeller. Hvor man tidligere skulle besidde den suveræne kontrol over sit territorium for at gælde som legitim stat, så er det nu, som William Rasch siger om de udsældte og angrebne stater, “ironisk nok et af tegnene på deres fredsløse tilstand netop deres insisteren på autonomi, på suverænitet.”¹⁰ David Held siger:

“Suverænitet kan ikke længere forstås på baggrund af kategorier om ubegrænset effek-

tiv magt. Snarere må en legitim stat i stigende grad forstås gennem demokratiets og menneskerettighedernes sprog. Legitim autoritet er i moralske og retslige termer blevet forbundet med opretholdelsen af menneskerettigheder og demokratiske standarder. De sætter en begrænsning på graden af acceptabel diversitet blandt staters politiske forfatninger.”¹¹

Demokrati og menneskerettigheder er ifølge Held det nye legitimitetsprincip, der sætter afgørende begrænsninger på graden af indre systemfrihed. Denne nye delegitimering af det, der tidligere var Europas eksportvare til verden, tager to former afhængig af, om det er Europas arvtager som global magt, USA, det drejer sig om, eller det er rækken af ikke-vestlige stater, der aldrig helt har fået hånd om deres statslighed. Det er groft sagt en forskel mellem kritik og intervention.

Det, man skal bemærke, er, at adgangskravene for at blive betragtet som civiliseret er blevet hævet. Hvor det tidligere var statssuverænitet, så er det nu i stigende grad good governance, liberalt demokrati, menneskerettigheder, privatkapitalisme. Så ikke nok med at kravene har ændret sig; de er også blevet kraftigt forøget. Hvad det i realiteten gør, er at reproducere den gamle skillelinje mellem Vesten og resten, hvor særligt Europa er i gang med at genbeskrive sig selv som postnational, postsuveræn og derfor i en særlig moralsk ophøjet position. Ulrich Beck beskriver den nye moralske position som “den post-nationale, plural-nationale, national-indiferente og national-tolerante stat.”¹²

Humanitær krig Skellet mellem god og ond defineres igen ved det politiske samfunds

MIKKEL THORUP er amanuensis ved Afdeling for Idéhistorie på Aarhus Universitet. I maj 2006 forsvarede han sin ph.d.-afhandling: 'In defense of enmity - critiques of liberal globalism'. Han har bl.a. redigeret 'At tænke globalt' (2004), 'David Held: Kosmopolitik' (2006) samt 'Den skotske oplysning' (2006) og arbejder med fjendskabets former samt antiterrorismens idéhistorie.

relation til suveræniteten, men hvor det tidligere var kvalifikationskriteriet for anerkendelse og moralsk status, så er det nu viljen til at forlade den nationale suveræniteten, der er kvalificerende. Nationalstaten er for indeværende genstand for en ret massiv kritik. De lande, der enten er moderne nationalstater eller forsøger at blive det, bliver nu beskrevet som barbariske. Nationalstatslig suveræniteten er nu et tegn på barbarisme. Det ændrer også på krigens ræson og legitimering. For Vesten bliver krig humanitære interventioner. Den humanitære krig bliver derfor demokratisk fred med andre midler, og krigens legitimeres med moralske snarere end politiske hensyn. Tony Blair sagde om interventionen i ex-Jugoslavien: "Dette er en retfærdig krig, der er baseret på værdier og ikke på territorial ambition,"¹³ mens NATO's generalsekretær sagde, at krigens i Kosovo "ikke er om olie, penge eller nye handelsruter men om værdier,"¹⁴ og den daværende britiske udenrigsminister, Robin Cook, kaldte endda NATO for en "humanitær alliance".¹⁵ Det udtrykker, at Vestens krige i dag præsenteres som moralsk uangribelige. Krige bliver til 'politi-operationer' i fredens og demokratiets tjeneste. Hvordan kan man argumentere imod en ikke-krig for demokrati?

Det nye system giver de magtfulde en ny legitimitet til at kontrollere de svagere ved at genbeskrive deres kontrol som humanisme og beskyttelse af menneskerettighederne. Den nye moralske diskurs afpolitiserer den indbyggede ulighed i systemet, og skjuler det faktum, at ikke alle kan autorisere den moralske og humanitære diskurs. De svage stater er reduceret til at spille rollen som enten bødler eller ofre, hvilke begge 'inviterer' til intervention. Tilbage står de stærke stater, der afsiger og eksekverer dommen. De svage stater underlægges et strengt kontrolregime,

der ikke tillader overtrædelser af hverken kodificeret eller moralsk lov, hvorimod den humanitær-moralistiske diskurs tillader de stærke stater at overtræde begge former for lov, den kodificerede (som f.eks. Kosovo-krigens overtrædelse af FN-pagten) og den moralske, da de har, hvad Danilo Zolo kalder en 'formodet humanitær uskyld'. Europa har på denne måde fået en effektiv interventionsret for at gøre kaos til orden.

Den nye barbarisme, der inviterer til humanitære korstog, er, som allerede nævnt, givet ved et ønske om nationalstatslig suveræniteten og baseret på påberåbelse af det klassiske princip om ikke-indblanding. "Åben dit land for de globale strømme eller vi tvinger dig åben med magt". Disse er alternativerne i den nye såkaldte postnationale konstellation. Humanitære krige føres for at ændre staternes interne organisering, hvilket er et klart brud med klassisk krigsførelse. Man skal nu enten afstatsliggøre sig eller blive afstatsliggjort for at være en legitim spiller på den globale scene.

1 Andrew Linklater, 'The Good International Citizen and the Crisis in Kosovo', 2000, www.unu.edu/p&g/kosovo_full.htm#30.

2 Citeret fra s. 34 i Daniele Archibugi: 'Demos and Cosmopolis', *New Left Review*, nr. 13, 2002, s. 24-38.

3 Citeret fra s. 220 i Richard Falk & Andrew Strauss, 'Toward Global Parliament', *Foreign Affairs*, vol. 80, 2001, nr. 1, s. 212-220.

4 Ulrich Beck: 'Det kosmopolitiske perspektiv: en sociologi for det andet moderne', s. 83-121 i Mikkel Thorup (red.), *At tænke globalt*, København: Hans Reitzels Forlag, 2004.

5 Citeret fra s. 261 i David Held, *Models of Democracy*, 2. udg., Cambridge: Polity, 1996.

6 Citeret fra s. 198 i Polly Toynbee: 'Who's Afraid of Global Culture?', s. 191-212 i Anthony Giddens & Will Hutton (red.), *On the Edge. Living with Global Capitalism*, London: Vintage, 2000.

7 Citeret fra s. 14 i Martha C. Nussbaum: 'Patriotism and Cosmopolitanism', s. 2-20 i Joshua Cohen (red.), *For Love of Country. Debating the Limits of Patriotism*, Boston: Beacon Press, 1996.

8 Citeret fra s. 408 i Jürgen Habermas: 'The European Nation-State: On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship', *Public Culture*, vol. 10, 1998, nr. 2, s. 397-416.

9 Citeret fra s. 706 i Jürgen Habermas: 'Interpreting the Fall of a Monument', *German Law Journal*, vol. 4, 2003, nr. 7, s. 701-708.

10 Citeret fra s. 141 i William Rasch: 'Human Rights as Geopolitics. Carl Schmitt and the legal forms of American supremacy', *Cultural Critique*, vol. 54, 2003, s. 120-147.

11 Citeret fra s. 137 i David Held: *Global Covenant. The Social Democratic Alternative to the Washington Consensus*, Cambridge: Polity, 2004.

12 Citeret fra s. 87 i Ulrich Beck: 'Redefining Power in the Global Age: Eight Theses', *Dissent*, 2001, s. 83-89.

13 Citeret fra s. 42 i Pierre Sané: 'Bombing on behalf of human rights?', *New Perspectives Quarterly*, 2000, s. 42-47.

14 Citeret fra s. 152 i Geoffrey Hawthorn: 'Liberalism since the Cold War: an enemy to itself?', pp. 145-160 i Michael Cox, Ken Booth & Tim Dunne (eds.), *The Interregnum. Controversies in world politics 1989-1999*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

15 Citeret fra s. 167 i Costas Douzinas: 'Humanity, military humanism and the new moral order', *Economy and Society*, vol. 32, 2003, nr. 2, s. 159-183.

Diskriminationens **mange varianter** Diskrimination er langt fra noget enkelt

begreb. Artiklens forfattere er redaktører af en ny antologi, der behandler mange typer af diskrimination og diskrimination mod forskellige grupper i befolkningen. Som de her redegør for, så kan diskrimination bunde i mange ting. Nogle mere acceptable end andre. Af Kasper Lippert-Rasmussen og Jesper Ryberg

I 70'erne var de fleste danskere overbevist om, at diskrimination, i det mindste i dens grovere former, primært var noget, som foregik i udlandet. I dag opfattes sagen ganske anderledes. Danskerne og den danske regering bebrejdes, fx af vores eget Institut for Menneskerettigheder, med korte mellemrum for adfærdsmønstre, holdninger eller love, som anses for at være diskriminerende. Bl.a. derfor har diskriminationsproblematikken en central placering i den danske politiske debat. Spørgsmålet er imidlertid, om vi til trods for den store opmærksomhed på diskrimination har en klar forståelse af, hvad diskrimination egentligt er, og hvorfor det er forkert at diskriminere mod andre mennesker.

Beklageligt, hvis ingen diskriminerede

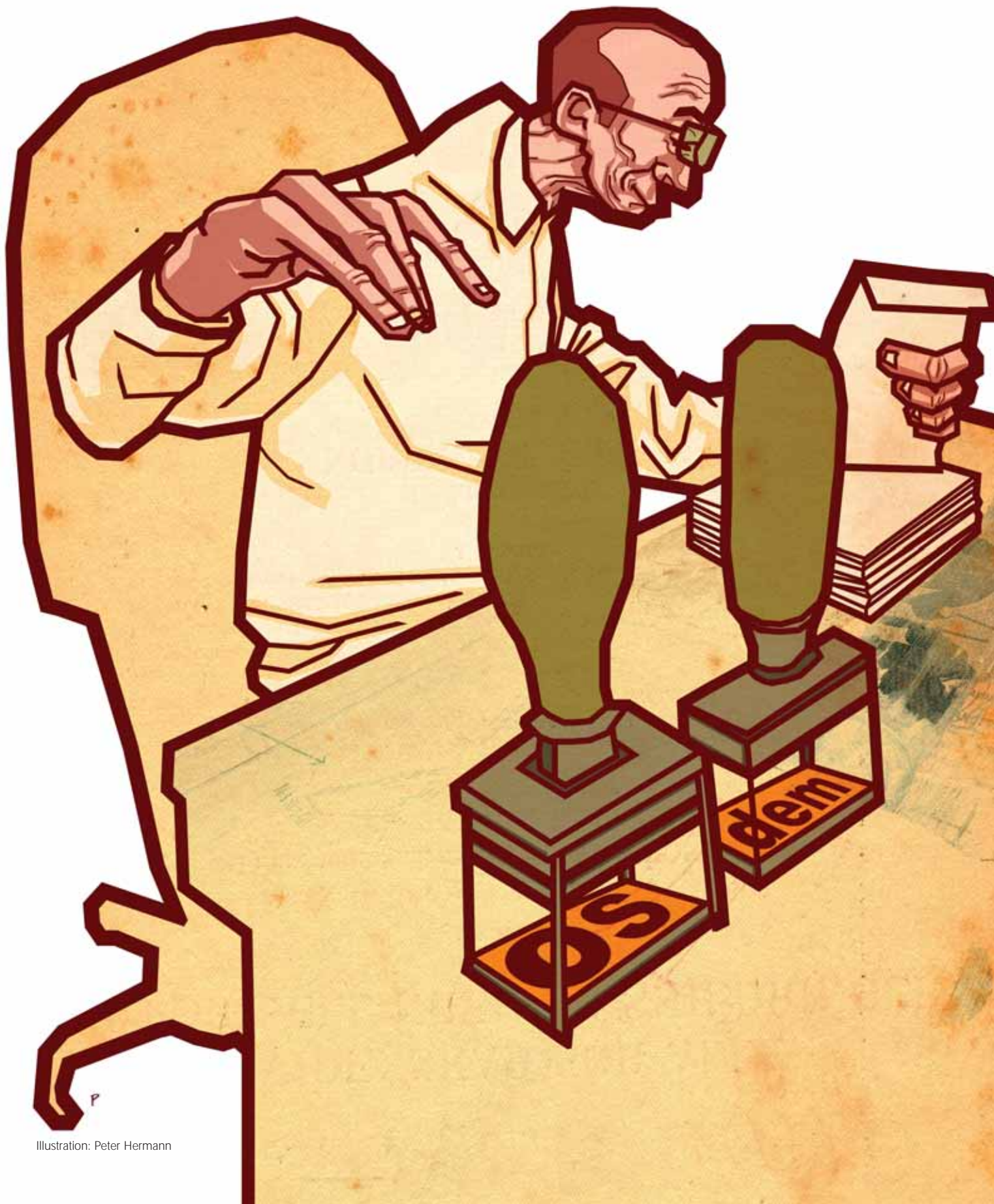
I en meget bred forstand af 'diskrimination', der ligger op ad ordets etymologiske betyd-

ning, kan diskrimination siges at være det at behandle nogen eller noget forskelligt. Denne meget brede betydning af diskrimination er dog næppe den, som optræder i politiske diskussioner af diskrimination. Det skyldes bl.a., at det i denne betydning af ordet ville være yderst beklageligt, hvis ingen diskriminerede, som fx hvis dommere ikke behandlede skyldige og uskyldige forskelligt, hvis vi behandlede familie, venner og fremmede på samme måde, eller hvis universiteterne optog ansøgere uden skelen til deres kvalifikationer.

I en mere snæver betydning af 'diskrimination' kan diskrimination siges at være moralsk uforvarlig forskelsbehandling. Denne betydning ligger nok tættere på den, som oftest optræder i politiske debatter. Men også denne måde at indfange diskriminationsbegrebet på er problematisk. Dels er der nogle former for diskrimination, der undertiden forsvares som værende moralsk acceptable. Hvis sygehusvæsenet prioriterer knappe ressourcer til fordel

for yngre patienter, da vil det i praksis indebære forskelsbehandling til skade for ældre patienter. Men det er i det mindste omdiskuteret, om en sådan prioritering ikke er moralsk forsvarlig ud fra et lighedshensyn. En diskussion af rimeligheden af aldersdiskrimination harmonerer ikke med, at diskrimination forlods er defineret som moralsk uforvarlig. Dels er der megen moralsk uforvarlig forskelsbehandling, som vi ikke umiddelbart ville kalde 'diskrimination'. Hvis en offentlig ansat sørger for at få ansat egne familiemedlemmer frem for andre og bedre kvalificerede ansøgere, så udgør det moralsk uforvarlig forskelsbehandling, men vi ville kalde det nepotisme og ikke 'diskrimination mod ikke-familiemedlemmer'.

Mange varianter Ikke bare er diskrimination et begreb, hvis vanlige brug vanskeligt lader sig indfange i en kort og klar definition. Det er

Spørgsmålet er imidlertid, om vi til trods for den store opmærksomhed på diskrimination har en klar forståelse af, hvad diskrimination egentligt er, og hvorfor det er forkert at diskriminere mod andre mennesker.

også et fænomen, der findes i mange varianter. En klassisk variant er forskelsbehandling, der bundes i raceteorier, som rangordner mennesker efter moralsk status. En sådan type af diskrimination hviler på en hierarkiserende værdidom, der hævder, at nogle mennesker har en højere moralsk status end andre. Langt fra alle former for diskrimination antager dog sådanne drakoniske former. I det mindste nogle former for kønsdiskrimination bundes i en værdidom – at der til hvert køn hører en bestemt mængde af roller og egenskaber, som medlemmer af dette køn bør henholdsvis udfylde og have – som dog ikke er (eksplicit) hierarkiserende – de to sæt af roller og egenskaber er forskellige, men lige værdifulde.

Det er heller ikke alle former for diskrimination, der bundes i værdidomme, hierarkiserende eller ej. Når der fx i danske gymnasiekantiner kan være en tendens til, at 'hvide danskere', sætter sig sammen med andre 'hvide danskere', og 2G'ere sætter sig sammen med andre 2G'ere, så ligger der ikke nødvendigvis nogen værdidom bag: Det er ikke sådan, at eleverne synes, at dem fra 'den anden gruppe' er mindre værdige eller ringere end andre, det er blot sådan, at man har en præference for at være sammen med andre, som opleves som værende mere lig en selv.

Det er endog sådan, at der findes diskrimination, der hverken er funderet i værdier eller præferencer. Hvad man kunne kalde kognitiv diskrimination foreligger, når ens faktuelle meninger om bestemte grupper ikke i samme grad er sensitiv over for tilgængelig evidens. Hvis det evidensmæssige grundlag, fx i form af undersøgelser eller personlige erfaringer, der leder en til at mene, at mange mandlige ledere er dygtige ledere, ikke ville kunne lede en til at mene det samme om kvindelige

ledere, så diskriminerer man kognitivt mod kvinder. Og dette kan man i princippet gøre, selv hvis man ikke tilslutter sig den værdidom, at kvinder ikke bør være ledere, og selv hvis man ikke har et ønske om ikke at have en kvindelig leder. Denne form for diskrimination er meget relevant i forhold til det, som kaldes statistisk diskrimination, der i sin rene form ikke bundes i værdidomme eller skævvredne præferencer, men derimod i hvad, der anses for at være fakta om den sociale virkelighed.

Skurke behøves ikke Når vi taler om diskrimination, så gør vi det ofte ud fra en antagelse om, at der er nogle bestemte grupper, som diskriminerer, og nogle andre grupper, der er ofre for diskrimination. Dette leder let til, at man betragter diskrimination alene gennem en 'skurke-offer optik'. En sådan optik er naturligvis ikke grebet ud af den blå luft, idet det jo er klart, at visse grupper i langt højere grad end andre lider under diskrimination. Ikke desto mindre er 'skurke-offer optikken' på forskellige måder en forsimpning. For det første kan den let forlede til at tro, at diskrimination er noget, der intenderes af den diskriminerende part, eller som den diskriminerende part i det mindste må være bevidst om. Dette behøver dog langt fra at være tilfældet. En del kønsdiskrimination har antagelig sit udspring i vaner og visse strukturelle mekanismer, snarere end i et ønske om at behandle kvinder ringere end mænd.

For det andet er der personer, der både er medlemmer af grupper, der begunstiges gennem diskrimination, og grupper, som skades gennem diskrimination. Nogle heteroseksuelle kvinder udsættes for kønsdiskrimination, mens de selv på forskellige måder diskrimine-

rer mod homoseksuelle. Det er også muligt for medlemmer af en gruppe at diskriminere mod personer fra selv samme gruppe qua disses tilhørsforhold til denne gruppe. Kvindelige arbejdsgivere, der er meget tilbageholdende med at ansætte kvinder i den fødedygtige alder, bidrager således til diskrimination mod kvinder.

Hvorfor moralsk forkert? At diskrimination kan antage alle disse mange forskellige former (og flere til) har betydning for, hvad vi på et mere principielt plan kan sige om, hvorfor diskrimination er moralsk forkert. Fx kan vi ikke forklare, hvad der overordnet set er moralsk forkert ved diskrimination ved at henvise til en såkaldt meritokratisk norm om, at diskrimination er forkert, fordi det forhindrer den mest kvalificerede i at blive ansat. Selvom nogle former for diskrimination bestemt gør det, så ligger mange former for diskrimination uden for arbejdsmarkedet, og her lader det sig vanskeligt gøre at tale om 'ansættelse' eller 'den mest kvalificerede', selv ikke i en overført betydning. Om end visse oplagte former for diskrimination forstærker mulighedsuligheden i samfundet, så er det heller ikke alle former for diskrimination, der kan kritiseres moralsk på et sådant grundlag. Et velstillet etnisk mindretal, fx kinesere i Malaysia, kan meget vel udsættes for diskrimination, selvom de stadig har bedre muligheder end medlemmer af andre etniske grupper. En forklaring af det moralsk problematiske ved diskrimination kan heller ikke forklares over én kam ved at henvise til en Kantiansk norm om respekt for personer. Kognitiv diskrimination kan måske ofte bunde i en sådan manglende respekt, men der ligger bestemt ingen nødvendighed heri.

KASPER LIPPERT-RASMUSSEN dr. phil., D.Phil. fra University of Oxford, lektor i filosofi ved KU. Af publikationer kan nævnes 'Det Retfærdige Samfund: Om lighed som ideal i etik og politik' (m. N. Holtug og K. Kappel), 'Viljens frihed og moralsk ansvar' og 'Det Menneskelige Eksperiment' (red. med Gert Balling) samt talrige artikler i internationale fagtidsskrifter, herunder bl.a. om diskrimination, fx i *Journal of Applied Philosophy*, *San Diego Law Review* (forthcoming) og *Ethical Theory and Moral Practice*.

Det samme gælder diskrimination, der alene hviler på en præference for personer, der opleves som værende på forskellige måder mere lig en selv, og som ligefrem optræder sammen med en værdidom om, at alle personer har samme moralske status.

En sidste forklaring af, hvorfor diskrimination er moralsk forkert, henviser til den skade, som (primært) ofre for diskrimination påføres. En sådan forklaring er på mange måder tilfredsstillende. Det er ganske klart, at de mest angribelige former for diskrimination, fx racediskrimination i det tidligere Sydafrika, netop er kendetegnet ved, at ofre for diskrimination lider stor overlast herved. En sådan forklaring er ikke desto mindre ikke uden problemer. Dels er der former for diskrimination, som ikke skader nogen, men som ikke desto mindre kan synes moralsk forkert – fx race-diskrimination mod resursestærke mindretal, der ikke anfægtes af racistiske mishagsytringer etc. – dels er det en logisk mulighed, om end næppe en empirisk realiseret mulighed, at diskrimination ligefrem gavner de fleste. Udfordringen til skadestilgangen er i så fald at forklare, hvorfor det ikke er problematisk, at teorien indebærer, at fravær af diskrimination i sådanne tænkelige, men næppe faktisk forekommende, tilfælde måske ligefrem er moralsk forkert!

Ikke kun én problemstilling Hertil kommer, at en nærmere analyse af diskrimination som etisk problem, giver anledning til vidt forskellige spørgsmål alt efter hvilket område, der diskrimineres inden for. Således vil en undersøgelse af diskrimination på boligområdet let lede til politisk-økonomiske overvejelser over, hvad der er en rimelig model for

JESPER RYBERG dr.phil. & ph.d., professor i praktisk filosofi ved RUC. Har blandt andet publiceret bøgerne 'The Ethics of Proportionate Punishment' (2004) og 'The Repugnant Conclusion. Essays on Population Ethics' (2004). Seneste bøger på dansk er 'Retsfølelsen. En bog om straf og etik' (2006) og 'Alf Ross. Kritiske gensyn' (red. med J. v. H. Holtermann, 2006). Er leder af Forskningsgruppen for Straf og Etik.

regulering af boligmarkedet. Undersøgelser af diskrimination i sproget, fx i form af såkaldt hadsk tale, eller af diskrimination i forbindelse med bestemte typer af reklamer, vil ofte lede til overvejelser om ytringsfrihedens grænser. Mens diskrimination i retssystemet åbner for endnu andre former for retfærdighedsbetragtninger. Dette peger – sammen med problemet der ligger i at give en enkelt dækkende definition af begrebet – på, at man måske er bedre tjent med at anskue de mange forskellige typer af diskrimination som separate problemer, der fordrer selvstændige undersøgelser, snarere end ved blot at behandle diskrimination som én enkelt overordnet problemstilling.

Undertiden møder man det synspunkt, at man ved at prøve at identificere det moralske forkerte i diskrimination har bevæget sig ud på en grund, der var bedst tjent med ikke at blive betrådt. Tanken er, at man ved overhovedet at spørge til, hvorfor diskrimination er forkert, i stedet for blot at betragte dette som et indiskutabelt faktum, allerede har givet de parter, der diskriminerer, en gratis håndsrækning. Det er dog ikke et synspunkt, som vi deler. Naturligvis er det vigtigt at være sig konsekvenserne af ens overvejelser og undersøgelser bevidst. Men i forbindelse med

diskriminationsspørgsmålet er vi af den overbevisning, at det er af vigtighed at klargøre, hvorfor diskrimination er forkert, både for derved at kunne modvirke, at diskriminationsbegrebet misbruges, for at have de stærkest mulige argumenter på hånden over for dem, der vedkender sig diskriminerende synspunkter, og ikke mindst for at kunne bidrage til at finde de bedste løsninger på de problemer, der opstår, når diskriminationen viser sit djævelske fjæs.

Kasper Lippert-Rasmussen og Jesper Ryberg har redigeret antologien 'Født og forbliver lige og frie. En bog om diskrimination og etik', der udkommer dette efterår med støtte fra Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation.

Polfoto

Religion til hverdag: Live rollespil som **overgangsritual**

Live rollespil er ikke religion, men rollespillet bruges ofte, hvor man ellers ville bruge religionens univers, fx til mytologisering og ritualisering. Af Dorthe Refslund Christensen

De to religionsforskere Ingvild S. Gilhus & Lisbeth Mikaelsson opfordrer i bogen 'Kulturens refortrylling' (1998) religionsforskere til at beskæftige sig med, hvordan moderne menneskers identitetsarbejde fortættes i det, forfatterne betegner som en ny religiøsitet, som ikke er forankret i afgrænsede specifikke religioner (fx kristendom eller buddhisme), men til stede i kulturen som det, forfatterne kalder "religion smurt tyndt udover". En form for religion, der kan ses både som en trivialisering af religioners traditionelle elementer og samtidig som en helliggørelse af nye områder. Religionsbegrebet i denne sammenhæng er således et langt bredere fænomen, end de institutionaliserede religioner og religiøse organisationer og traditioner lader os ane (og langt bredere end religionsvidenskaben traditionelt anskuer det). Religion kan bl.a. ses som en række narrative, æstetiske, praktiske og retoriske strukturer og funktioner, der er en integreret del af populærkulturen. Disse bruges af – især – yngre mennesker på mere eller mindre fragmenteret og eklektisk vis som en kulturel resurse i produktionen af identitet, i selvfortællings- og selvscenesættelsesstrategier. Eksempler på sådanne kulturelle felter er film, tv-serier, realityshows, performanceater, idoldyrkelse, idolars leg med roller og religiøse klicheer, fantasyliteratur, mode, reklame og slanke- og selvhjælpsindustrien etc. Det er kulturelle fænomener, som på den ene side kommunikerer religiøst-kulturelle ideer til især yngre mennesker, og som på den anden side gør disse mennesker til (med)producenter af en distinkt form for kulturelt-religiøse selvfortællinger. Eller som simpelthen afspejler strukturer og funktioner, der lader sig udsætte for kulturanalyse med religionsvidenskabelige fortægn. I det følgende vil jeg præsentere feltet live rollespil som et eksempel på "religion smurt tyndt udover".

Live rollespillet som rum for transformationer Rollespillerne Uth & Lehrskov beskriver i artiklen "Adam – fortællingen om en rollespiller" (Sandvik & Waade 2006: 277-91) den typiske rollespiller og inddrager blandt andet den oplevelse, spilleren har i et rollespil, der giver ham fornemmelsen af at være blevet voksen:

"...i en rollespilssituation et års tid efter, hvor [han tog] hånd om en flok venner og ofrede sit eget, fiktive, liv for at de skulle nå i sikkerhed. Det var den beslutning, på det tidspunkt, med gaffavåben og udklædning der gjorde ham voksen – fordi han så igennem det umiddelbart komiske element i 4 drenge der løber gennem en skov og leger og ind til en bagvedliggende fortælling, der handlede om mænd, liv, død, ansvar og nødvendighed" (Uth & Lehrskov: 285).

Vi har altså her at gøre med en situation, hvor en oplevelse i en subkultur, der af omgivelserne oftest vil være betragtet som "leg" eller "pjat" eller "underholdende tidsforbrud", får en afgørende indflydelse. Dette er interessant, ikke blot i forhold til rollespillerens betydnings-sættelse af sine aktiviteter i rollespillet, men på et mere generelt niveau. Det er nemlig ikke blot unge mennesker i rollespil-miljøet, men i nok så mange andre kulturelle fora, som bruger disse som rum, der kan give dem væsentlige nye elementer i selvforståelsen – blandt andet gennem mytologisering og ritualisering. Rollespillet kan udgøre et rum for udforskning af identitet og interaktion med andre mennesker, OG begivenheder og situationer, der indgår i rollespillets fiktion, kan blive et frisættende og transformerende rum, hvor selvudvikling og modning kan finde sted. Det fiktive univers bliver således i nogle situationer rituelle rum, som for den agerende

kommer til at markere fx overgangen fra barn til voksen og får dermed en privilegeret betydning i personens forståelse af sig selv. Rollen/figuren i et rollespil kan nemlig udsættes for overgangsrituelle omstændigheder (et overgangsritual er et ritual, som markerer en overgang til en ny status og/eller ny selvforståelse), scener, situationer, scenarier i rollespil-fiktionens rum, som figuren gennemlever, men hvis konsekvenser rækker ud over fiktionens rammer, hvorved ritualen får gennemslagskraft, betydning og konsekvens i rollespillerens private liv.

Identitet, kultur og selvfortælling Kulturteoretikeren John Storey foreslår, at vi ser identitet som noget processuelt og fragmenteret, frem for at vi ser det som en persons essentielle kvalitet og natur. Personens identitet(er) produceres fortløbende kulturelt frem for at være noget, han eller hun udlever på baggrund af noget naturligt. Dette betyder, at identitetsproduktion handler om, hvad og hvem vi gerne vil være, frem for, hvad og hvem vi er. I den forstand er identitetsdannelse progressiv og fremadrettet. Storey siger, at vi producerer vores rødder (roots) for at kunne producere vores livs ruter eller strategier (routes).

Hvad betyder alt dette i forhold til rollespillerens selvfortælling? Det betyder, at rollespil-universerne, som han eller hun agerer i, er kulturelle rum, som bidrager væsentligt til, hvordan han eller hun forstår sig selv, og hvordan han eller hun udvikler sin(e) identitet(er). Man kan derfor som udenforstående mene, at rollespil blot er en underholdende adspredelse for de medvirkende, men må tage til efterretning, at mange rollespillere bruger

Ud over at være en dramatisk leg, blev den også noget mere, nemlig den eneste situation i livet, som personen har valgt at betydnings sætte på denne måde: Dengang, da jeg blev voksen.

deres erfaringer i rollespillet og den psykologiske og sociale indsigt og erfaring, som opnås i rollespillet, til at skabe deres identiteter og selvfortællinger med – uden for rollespillet. At redde sine kammerater og sætte livet på spil i den fiktive sammenhæng bliver en eksistentiel erfaring, som af rollespilleren kan betydnings sættes som en liminal erfaring, der i hans eller hendes selvfortælling på overgangsrituel vis skelsætter livet mellem barn og voksen. Legens præmisser forbliver legens, mens legens erfaringsunivers kan forskydes til en gyldighed i rollespillerens personlige liv.

Mytologisering Et begreb som mytologisering er nyttigt at inddrage her, fordi det kan give os en yderligere forståelse af, hvad det er, rollespillet som fortælling betyder. En myte betyder for de fleste mennesker en historie, som ikke er i overensstemmelse med virkeligheden. Inden for den klassiske religionshistorie er myten som begreb ofte defineret ved et særligt indhold, som en historie befolket af guder, ånder, forfædre og andre åndelige kræfter; en historie, som er placeret inden for en religiøs kontekst, og som er hellig for de mennesker, der fortæller og bruger myten. Religionsvidenskabsforskeren Russell McCutcheon har foreslået en re-konceptualisering af myten som et redskab ved hjælp af hvilket, man kan fremsætte en hvilken som helst dagsorden som autoritativ og enestående, som noget man ikke kan forestille sig anderledes. I denne optik er myten ikke defineret ved sit indhold, men primært ved at være en social strategi, et fortælleredskab, en social argumentation, som mennesker bruger til at legitimere sig selv og deres sociale og kulturelle virkelighed. Derfor taler McCutcheon om

mytologisering, for at understrege det processuelle. At mytologisere noget er at give det en privilegeret betydning, at fortælle om det på en måde, så vi aldrig mere behøver at drage det i tvivl. At potensere betydningen af det, der fortælles om.

Rollespilleren mytologiserer dele af sin rollespilspraksis, når han vælger at betydnings sætte situationen, hvor han redder sine frænder, som det øjeblik da han blev voksen. Hvorfor er det en mytologisering og ikke blot en ordinær fortælling, et almindeligt hukommelsesbrudstykke? Den pågældende situation: Rollespilleren og nogle venner leger i en skov i udklædning og med legetøjsvåben. Legens fiktion skaber en farefuld situation, og vores hovedperson redder sine kammerater fra døden. En leg som så mange lege, kan man sige. En rollespilsituation af mange, hvor små og store fiktional og mere eller mindre dramatiske begivenheder iscenesættes og gennemspilles. Ja ... og nej. For i modsætning til de hundreder af scener, som rollespilleren må have gennemspillet som rollespiller, er det denne begivenhed, dette øjeblik, som han beslutter at gøre til en overgangsrituel scene og dermed privilegere og potensere betydningen af. Her vokser legen og får eksistentiel og identitetsmæssig gyldighed. Det var denne begivenhed, der gjorde ham voksen. Dette ligger jo ikke i begivenheden selv, men netop i mytologiseringen af den. Ud over at være en dramatisk leg, blev den også noget mere, nemlig den eneste situation i livet, som personen har valgt at betydnings sætte på denne måde: Dengang, da jeg blev voksen. Begivenheden er derfor mytologiseret og bragt op på et andet forståelses- og identifikationsniveau. Det at blive voksen, som identitetsmæssigt og socialt er en proces, er dermed også udsat for en ritualisering.

Ritualisering Et ritual er "et kompleks af handlinger, sat i værk af, eller på vegne af, et individ eller et samfund. Disse handlinger tjener til at organisere rum og tid, definere forholdet mellem mennesker (og guder), og sætte de forskellige kategorier af mennesker og de bånd, som binder dem sammen, på deres rette pladser" (Zaidman & Pantel 1992: 27). Ritualer defineres ofte i forhold til religion, fx i specifik relation til guder, ånder eller andre super-naturlige væsner og/eller kræfter. Jeg finder det nyttigt – ikke blot i forhold til rollespil, men – i forhold til mange (populær) kulturelle identitetsskabende sfærer at tale om ritualer eller ritualiseringer, løsrevet fra religionens verden simpelthen som en form for praksis, der definerer forholdet mellem mennesker og organiserer og kategoriserer menneskelige relationer, begivenheder, tid og rum ved at skabe en kvalitativ forskel mellem dem.

Et ritual i denne sammenhæng er dermed en handling, som af den eller de involverede anses som værende en særligt slags handling med et særligt potentiale – nemlig det at kunne skabe afgrænsninger, kunne differentiere mellem før og nu, mellem mig og andre, mellem mig, som den jeg var, og mig, som den jeg nu er. Ritualer ligger dermed uden for dagligdagen og hverdagen. Det er ekstra-. At bruge termen ritualisering betoner det processuelle, og ofte er den ritualiserede praksis noget, som en enkeltperson har valgt at udføre på egen hånd eller betydnings sætte uden for den etablerede religions og kulturs rammer. I en individuel refleksion over, hvad handlingen eller situationen kan betyde for hans eller hendes personlige udvikling og identitet.

At være rituelt aktiv er derfor ikke – i gammeldags religionsvidenskabelig forstand – at træde ind i et helligt rum, men at opsøge og

DORTHE REFLUND CHRISTENSEN er cand.mag., ph.d. og forskningslektor ved Institut for Informations- og Medievidenskab, Aarhus Universitet. Hun arbejder for øjeblikket på projektet 'Religion i populær- og hverdagskultur. En studie af religion i forandring', der er støttet af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation. Artiklen er en forkortet udgave af artiklen "En dag bliver man voksen men aldrig pludselig" i antologien *Rollespil i æstetisk, pædagogisk og kulturel sammenhæng*, redigeret af Kjetil Sandvik & Anne Marit Waade (Aarhus Universitetsforlag 2006), der også er støttet af FKK.

producere anderledes, fra hverdagen afgrænsede "rum" (plads, afgrænsninger, heller), hvorigennem livet kan udvikle sig, bringes videre.

Rollespillet er et glimrende eksempel på dette. Det er et forum, som ligger uden for dagligdagens erfaringsrum, fordi man som rollespiller er i dette rum via en fiktionskontrakt, dvs. en række aftaler mellem deltagerne om de præmisser, som er gældende. Persongallerier, grundegenskaber, narrativer, lokaliteter, etc. Aftaler, som har gyldighed i rollespillets afgrænsede rum, men ikke udenfor. I rollespillet kan byens mindste, tyndeste, blegeste dreng være den tapreste ridder. Kvinden kan være mandlig aktør. Ung kan være gammel og så videre. De erfaringer, som deltagerne i et rollespil gør sig i legens fiktive verden, er på den ene side afgrænset af fiktionsrammerne, og deltagerne kan have tillid til, at legens erfaringer ikke bringes uden for rummet. På den anden side kan de psykologiske og essentielt menneskelige erfaringer, som rollespilleren har i rollespillet, tages med ud som modnende erkendelser, hvorved han eller hun også uden for fiktionen kan opnå en række brugbare menneskelige indsigter ... om andre og sig selv.

Et rum for selvudvikling Rollespil er ikke religion, men dette udelukker ikke, at rollespillet kan bruges på en måde, hvor man ellers ville bruge religionens univers, fx til mytologisering og ritualisering. Religions-sociologen Paul Heelas taler om selvreligion som den vestlige kulturs generelle behov for selvudvikling. Dette indebærer blandt andet, at selvudviklingsmetoder, som har tilhørt religionernes felt, nu glider over i mere psykolo-

gisk prægede teknikker, hvorved hybridformer opstår (Gilhus & Mikaelsson 1998:155), som vi fx ser i mange af tidens terapiformer. Når rollespilleren bruger rollespillet i selvudviklingsøjemed, sker det blandt andet igennem mytologiseringen: Historien om, at den fiktive karakter ofrer sig for sine frænder, gives en betydning, som ovenfor fremsat, som hiver begivenheden ud af fiktionens rammer og geninstallerer personen bag karakteren i virkeligheden, men denne gang som mand. Rollespilleren vælger at bruge rollespillet som et rum, hvor personlig udvikling kan finde sted. Dette betyder ikke, at alt, hvad der sker i rollespillet, bruges på denne måde, men at rollespillet, fordi det umiddelbart tillægges værdi af den spillende, også kan tjene som en primær kulturel resurse, når livets overgange skal ritualiseres.

Rollespilssituationen, hvor spilleren redder sine venner i skoven, er ikke et formelt ritual i den forstand, at dets betydning er kulturelt og religiøst indlejret og traditionaliseret. Det er ikke et vedtaget ritual. Ikke desto mindre re-præsenterer hovedpersonen rollespilssituationen som et overgangsritual. Forskellen mellem en ritualiseret handling og en ikke-ritualiseret ligger i denne optik hovedsageligt ikke på, hvad man gør og hvor og hvornår, men derimod på, hvordan handlingen kontekstualiseres og betydningssættes. At løbe rundt i en skov for morskabens skyld og at løbe rundt i en skov "på en rituel måde" kan vi ikke som udenforstående se forskel på. Fordi der ikke ER forskel på de konkrete handlinger. Forskellen ligger udelukkende i den hensigt, i hvilken handlingen er foretaget, eller den betydningssætning, som efterrationaliserende mytologiserer handlingen som noget særligt. Hovedpersonen har besluttet, at dette var den begivenhed, der indviede ham i voksenalivet

og gav ham den voksne mands ansvar og bevidsthed. So be it.

Litteratur

- Forbes, Bruce David**, "Introduction: Finding Religion in Unexpected Places", i *Forbes, Bruce David & Jeffrey H. Mahan, Religion and Popular Culture in America*, Berkeley University Press: Berkeley, Los Angeles, London, 2000, s. 1-20.
- Gilhus, Ingvid S. & Lisbeth Mikaelsson**, *Kulturens refortrylling. Nyreligiositet i moderne samfund*, Universitetsforlaget: Oslo 1998.
- Heelas, Paul**, *The New Age Movement. The Celebration of the Self and the Sacralization of Modernity*, Blackwell Publishers: Oxford 1996.
- McCutcheon, Russell T.**, *Myth*, i *Braun & McCutcheon, Guide to the Study of Religion*, Cassell: London & New York 2000, s. 190-208.
- Skårderud, Finn**, *Uro. En rejse i det moderne selv*, Samlerens Bogklub: København 1999.
- Storey, John**, *Inventing Popular Culture. From Folklore to Globalization*, Blackwell Publishing: Malden, Oxford & Melbourne 2003a.
- Turner, Victor**, *From Ritual to Theatre. The Human Seriousness of Play*, Performing Arts Journal Publications: New York 1967.
- Van Gennep, Arnold**, *Rites de passage: Overgangsriter*, Pax Forlag: Oslo 1999.
- Zaidman, Louise Bruit & Pauline Schmitt Pantel**, *Religion in the Ancient Greek City*, Cambridge University Press: Cambridge 1992.

NYE BEVILLINGER fra Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation 3 | 2006

Oversigt over bevillinger fra Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation i perioden maj - august 2006. Oversigten omfatter formidling, netværksbevillinger, forskningsrådsprofessorater, støtte til bogudgivelser, støtte til oversættelser og sproglig revision samt tidsskrifter.

FORSKNINGSPROJEKTER

Titel: Thinking Biblically? Memory and Counter-Memory in Nietzsche's Critique of Christian Culture. **Bevillingshaver:** Ph.d., cand.theol. Lars Kjær Bruun, KU. **Beløb:** 1.219.478 kr. **Formål:** Friedrich Nietzsche er berømt og berygtet for at have proklameret Guds død. Dette udsagn er blevet opfattet som opgøret med troen og det moderne menneskes afhængighed af en guddommelig magt. Hvis man ser på Nietzsches fortolkning af de bibelske tekster, tegner der sig imidlertid et mere komplekst billede, som dette projekt vil undersøge.

Titel: The Continuity of the Changes – traditional Chinese Philosophy in Post-Deng China. **Bevillingshaver:** Lektor, ph.d. Bent Nielsen, KU. **Beløb:** 1.267.332 kr. **Formål:** 'Forvandlingernes bog' er med sin mere end 2.500 år lange historie indbegrebet af kinesisk kulturarv. Værkets betydning for Kinas intellektuelle historie kan sidestilles med Biblens og Koranens i andre kulturer. Et stort antal nye studier af 'Forvandlingernes bog' har til hensigt at etablere en moderne kinesisk filosofi baseret på såkaldte traditionelle værdier og samtidig formidle en forståelse mellem østlig og vestlig tankegang. Dette projekt vil fokusere på Kinas nye intellektuelle elites forhold til tradition og modernitet i det 21. århundrede.

Titel: Når det guddommelige finder sted: En antropologisk undersøgelse af esoteriske erfaringer, hverdagsmoral og politik i Usbekistan. **Bevillingshaver:** Amanuensis, ph.d. Maria Elisabeth Louw, AU. **Beløb:** 1.037.236 kr. **Formål:** Esoteriske erfaringer har i Usbekistan stor betydning i hverdagens politik og forhandling af moral. I dette projekt undersøges, hvor komplekst det religiøse og det politiske er forbundet i hverdagslivet i Usbekistan med henblik på en mere nuanceret forståelse af islams betydning i regionen og af religionens betydning i moderne samfund generelt.

Titel: Global forces, local voices. A comparative study. **Bevillingshaver:** Ekstern lektor, ph.d. Martin Lindhardt, KU. **Beløb:** 1.195.746 kr. **Formål:** Den karismatiske kristendom pinsebevægelsen og lignende vækkelsesbevægelser – er hastigt voksende i verden generelt og i særdeleshed i Latinamerika og Afrika. Dette projekt studerer den religiøse bevægelses lokale tilegnelse i hhv. Chile og Tanzania. Med fokus på forskelle og ligheder i rituel praksis, omvendelsesberetninger, forståelser af Satans indgriben i den menneskelige hverdag samt holdninger til forbrug, økonomisk succes og politik belyses, hvordan karismatisk kristendom på den ene side tilpasses lokale kontekster, og samtidig tilbyder aktører en åbning mod nye globalt cirkulerende kulturelle repertoarer og kollektive identiteter.

KONFERENCE

Titel: 14th International Conference on Conceptual Structures: Inspiration and Application. **Bevillingshaver:** Prof., dr.scient. et lic.phil. Peter Øhrstrøm, Institut for Kommunikation, Aalborg Universitet. **Beløb:** 40.000 kr.

START

Titel: Kvalitativ Yngre Forskning – seminarer, konferencer og virtuelle kurser (SKYF). **Bevillingshaver:** Lektor, mag.art. Finn Sivert Nielsen, Institut for Antropologi, KU. **Beløb:** 182.387 kr.

PUBLIKATIONER

Titel: Cybersemiotics: Why information is not enough (disputats). **Bevillingshaver:** Lektorvikar, ph.d., cand.scient. Søren Brier, CBS. **Beløb:** 25.000 kr.

Titel: Nordvestjyske bønder som kreaturhandlere i Nordsørummet. Studie i netværket omkring en regional kultur- og driftsform omkring 1788-1814 (disputats). **Bevillingshaver:** Museumsinspektør, cand.mag. Esben Graugaard, Holstebro Museum. **Beløb:** 25.000 kr.

Titel: Om processen. Det æstetiske betydning i børns kultur (disputats). **Bevillingshaver:** Forskningsrådsprofessor, dr.phil. Beth Juncker, Danmarks Biblioteksskole. **Beløb:** 60.000 kr.

Titel: Historien som værk – Værkets historie (disputats). **Bevillingshaver:** Lektor, dr.phil. Dorthe Jørgensen, Institut for Filosofi og Idéhistorie, AU. **Beløb:** 60.000 kr.

OVERSÆTTELSE OG SPROGLIG REVISION

Titel: Danske korstog. Krig og mission i Østersøen. **Bevillingshaver:** Forskningslektor, dr.phil. John Howard Lind, Center for Middelalderstudier. **Beløb:** 35.000 kr.

Titel: Urbanising Greenland. Debates and policies 1950-1990. **Bevillingshaver:** Cand.mag., ph.d. Søren Forchhammer. **Beløb:** 71.000 kr.

Titel: Du clair-distinct au clair confus. **Bevillingshaver:** Ekstern lektor, ph.d. Carsten Meiner, Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet. **Beløb:** 95.750 kr.

Titel: Impulsore Chresto. Opposition to Christianity in the Roman Empire c. 50-250 AD. **Bevillingshaver:** Cand.mag., ph.d. Jakob Carl Frederik Engberg. **Beløb:** 52.000 kr.

TIDSSKRIFTER

Titel: Northern Lights. **Bevillingshaver:** Professor, ph.d. Ib Bondebjerg, Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, KU. **Beløb:** 60.000 kr.

FORSKNINGSFORMIDLING

Titel: Videnskabsteaterforestilling om stamcelleforskning: Stamceller: Menneskelige reservedele. **Bevillingshaver:** Professor, dr.scient. Jens Høiriis Nielsen, KU. **Beløb:** 546.000 kr.

Titel: Stamcelleforskning i det offentlige rum. **Bevillingshaver:** Adjunkt, ph.d. Maja Horst, CBS. **Beløb:** 558.000 kr.

Titel: Forskningens offentligheder. **Bevillingshaver:** Centerleder, dr.scient.pol. Karen Siune, Dansk center for Forskningsanalyse, AU. **Beløb:** 519.000 kr.

Titel: Nanoviden/nanorisici. **Bevillingshaver:** Centerleder, sceneinstruktør Bent Nørgaard, Center for Kunst og Videnskab, SDU. **Beløb:** 1.044.000 kr.

Titel: 'Framing' af nanoteknologi i danske aviser, 1993-2006. **Bevillingshaver:** Adjunkt, ph.d. Kristian Hvidtfelt Nielsen, AU. **Beløb:** 331.000 kr.

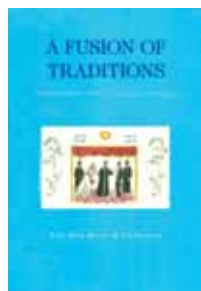
PUBLIKATIONSOVERSIGT 3 | 2006

FKK-støttede publikationer, der er udkommet maj - august 2006

KIRSTEN RØNNE, METTE RINGSTED & BO WAGNER SØRENSEN
SLÆGTSKAB
Tidsskriftet Antropologi nr. 50, 2004/2006, 210 sider.

BODIL K. HANSEN
FAMILIE- OG ARBEJDSLIV PÅ LANDET CA. 1870-1900
Landbohistorisk Selskab 2006, 368 sider.

JANE MINK ROSSEN & URI SHARVIT
A FUSION OF TRADITIONS
Liturgical Music in the Copenhagen Synagogue.
University Press of Southern Denmark 2006, 156 sider + cd.

POUL OTTO NIELSEN & BIRGER STORGAARD (RED.)
AARBØGER FOR NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE 2002
Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København 2005, 189 sider.

CARSTEN DUE-NIELSEN & JAN PEDERSEN (RED.)
HISTORISK TIDSSKRIFT
Bind 105. Hæfte 2
Den danske historiske forening, 2005, 634 sider.

THOMAS WEGENER FRIIS M.F.L. (RED.)
ARBEJDERHISTORIE
Tidsskrift for historie, kultur og politik 1, 2006, 122 sider.

KJETIL SANDVIK & ANNE MARIT WAADE (RED.)
ROLLESPIL
i æstetisk, pædagogisk og kulturel sammenhæng.
Aarhus Universitetsforlag 2006, 374 sider.

MARIE STOKLUND, MICHAEL LERCHE NIELSEN, BENTE HOLMBERG (ED.)
RUNES AND THEIR SECRETS
Studies in Runology.
Museum Tusulanum Press 2006, 461 sider.

JOACHIM LUND (ED.)
WORKING FOR THE NEW ORDER
European Business under German Domination 1939-1945. University Press of Southern Denmark & Copenhagen Business School Press 2006, 192 sider.

MICHAEL FIELDSØE & THOMAS HOLME HANSEN (ED.)
DANISH YEARBOOK OF MUSICOLOGY 33, 2005
Danish Musicological Society 2006, 154 sider.

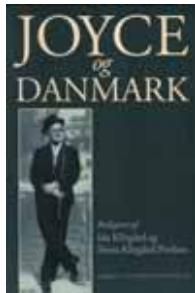
RUNE ENGELBRETH LARSEN
**RENÆSSANCEN OG
HUMANISMENS RØDDER**
Aarhus Universitetsforlag 2006,
363 sider.

HENRIK HALKIER
**INSTITUTIONS,
DISCOURSE AND REGIONAL
DEVELOPMENT**
The Scottish Development
Agency and the Politics of
Regional Policy (doktordispu-
tats). P.I.E.-Peter Lang, Brussels
2006, 600 sider .

POUL DUE DAHL M.FL. (RED.)
BIOLOGISMER
Den Jyske Historiker, Nr. 112,
2006, 160 sider.

TØNNES BEKKER-NIELSEN
M.FL. (RED.)
**CLASSICA ET MEDIAEVALIA
VOL. 56**
Museum Tusulanum Press
2005, 330 sider.

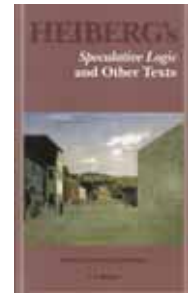
IDA KLITGÅRD &
STEEN KLITGÅRD POVLSEN (RED.)
JOYCE OG DANMARK
Aarhus Universitetsforlag 2006,
197 sider.

FINN COLLIN M.FL. (ED.)
**DANISH YEARBOOK
OF PHILOSOPHY
VOLUME 40, 2005**
Museum Tusulanum Press
2006, 145 sider.

MICHAEL BÖSS, IRENE GILSEMAN
NORDIN & BRITTA OLINDER (ED.)
RE-MAPPING EXILE
Realities and Metaphors in Irish
Literature and History.
Aarhus University Press 2005,
256 sider.

KÅRE JANSBØL, JOHN LIEP &
MERETE KJÆR CHRISTENSEN (RED.)
PENGE
Tidsskriftet Antropologi nr. 49,
2004/2005, 178 sider.

JON STEWART (ED.)
**HEIBERG'S SPECULATIVE
LOGIC AND OTHER TEXTS**
C.A. Reitzel 2006, 387 sider.

CARSTEN DUE-NIELSEN & JAN
PEDERSEN (RED.)
**HISTORISK TIDSSKRIFT
BIND 106. HÆFTE 1**
Den danske historiske forening
2006, 449 sider.

KORTLÆGNING AF EUROPÆISK FORSKNINGSFRASTRUKTUR

En ny undersøgelse viser, at der samarbejdes mere og mere om forskningsinfrastruktur, men sprog og mangel på fælles standarder udgør stadig væsentlige barrierer.

Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation deltager i et europæisk netværk for humanistiske forskningsråd kaldet HERA. Det er FKK's sekretariat, der leder arbejdet med forskningsinfrastruktur, og sekretariatet har netop gennemført en kortlægning af de eksisterende og planlagte forskningsinfrastruktur inden for humaniora i de lande, der deltager i HERA.

Forskningsinfrastruktur på humanioras område forstås oftest som de klassiske institutioner, arkiver, museer og biblioteker og de forskellige typer af elektronisk søgbare databaser. I de nærmeste år forventes der både nationalt og internationalt at blive investeret betydeligt flere offentlige midler på området, og samtidig er det et ønske, at der skal ske en større grad af koordination mellem de forskellige institutioner, som beskæftiger sig med udviklingen af forskningsinfrastruktur.

Alt i alt har 245 ud af 552 institutioner besvaret det udsendte spørgeskema, og mere end 400 forskningsinfrastrukturer er blevet indrapporteret fra 11 europæiske lande og European Science Foundation. Størstedelen af de indrapporterede forskningsinfrastrukturer hører under en offentligt finansieret forskningsinstitution. Halvdelen kategoriseres under området 'cultural heritage', og en fjerdedel hører under området 'language and linguistics'. Mere end 60 procent er databaser, og der er fri adgang til langt hovedparten af de oplyste forskningsinfrastrukturer.

Ny strategi på vej

HERA kortlægningens respondenter ser først og fremmest digitaliseringsprogrammer og udvikling af forskningsinfrastrukturer med multimedie-indhold som et vigtigt indsatsområde i fremtiden. Otte ud af ti finder, at deres forskningsinfrastruktur har en europæisk dimension, og to tredjedele deltager i internationalt samarbejde vedrørende deres forskningsområde. Der peges imidlertid på, at sprogbarrierer og standardisering er de største forhindringer, når det drejer sig om at integrere de eksisterende forskningsinfrastrukturer i Europa.

Rapporten viser, at der på europæisk plan er behov for at takle barrierer for digitalisering og sikre fri adgang via internettet. Desuden er der behov for at udveksle information om standarder og sikre rådgivning og basale uddannelses- og udviklingsopgaver. Især er der behov for at fortsætte opbygningen og udviklingen af virtuelle miljøer, der kan bidrage til at integrere eksisterende forskningsmiljøer og sikre en bredere og dybere udveksling af information og forskningsresultater mellem de humanistiske fag på tværs af landene i Europa.

Kortlægningsrapporten vil blive fulgt op af udarbejdelsen af en strategi for den fremtidige udvikling af forskningsinfrastrukturer for humaniora i Europa. Strategien vil blive offentliggjort i 2007.

Yderligere oplysninger kan fås ved henvendelse til fuldmægtig Sune Kaur-Pedersen, telefon 35 44 62 78, e-mail spe@fist.dk

ERC HAR FÅET EGEN HJEMMESIDE

Det Europæiske Forskningsråd (ERC) har fået en ny hjemmeside, hvor man kan læse om rådets strategi, organisering og kommende programmer. Adressen er: <http://ec.europa.eu/erc/>. ERC forventer at kunne udsende sine første opslag, så snart Europa Kommissionens forslag til 7. rammeprogram er vedtaget. De første ansøgningsfrister vil formentlig ligge allerede i begyndelsen af 2007.

FORSKNINGSRÅDET FOR KULTUR OG KOMMUNIKATIONS UDDELING I 2006

I skrivende stund vides ikke, hvor mange ansøgninger der kom ind til årets store uddeling af forskningsmidler i Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation. Men det ligger fast, at der er godt 100 mio. kr. til uddeling, og at resultatet af uddelingen forventes offentliggjort på nettet den 17. november.

ABONNÉR PÅ EU-NYHEDER

EU-kommissionen udgiver et nyhedsbrev, der informerer først og fremmest forskersamfundet om 'EU Research in Social Sciences and Humanities'. Der kan tegnes abonnement på http://ec.europa.eu/research/social-sciences/index_en.htm.

RÅDSMEDLEMMER

Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation

MERETE AHNFELDT-MOLLERUP (f. 1963) er ph.d. og lektor ved Center for Designforskning, Kunstakademiets Arkitektskole. Medlem af FKK fra 2005.
E-mail: merete.ahnfeldt@karch.dk

ANNE MARIE BÜLOW-MØLLER (f. 1949) er ph.d. og professor ved Center for Kommunikation, Copenhagen Business School. Medlem af FKK fra 2004.
E-mail: amb.kom@cbs.dk

KIRSTEN DROTNER (f. 1951) er dr. phil. og professor ved Institut for Litteratur, Kultur og Medier, Syddansk Universitet, Odense. Medlem af FKK fra 2003.
Formand fra 2005. E-mail: drotner@litcul.sdu.dk

ESTHER FIHL (f. 1953) er dr. phil. og lektor ved Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet. Medlem af FKK fra 2002.
E-mail: efihl@hum.ku.dk

HANS FINK (f. 1944) er mag. art., D. Phil. og docent ved Institut for Filosofi og Idéhistorie, Aarhus Universitet. Medlem af FKK fra 2002. Næstformand fra 2005.
E-mail: filhf@hum.au.dk

LARS HEM (f. 1945) er Fil.dr. og lektor ved Psykologisk Institut, Aarhus Universitet. Medlem af FKK fra 2004. E-mail: larsh@psy.au.dk

KURT VILLADS JENSEN (f. 1957) er ph.d. og lektor ved Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse, Syddansk Universitet. Medlem af FKK fra 2005.
E-mail: kvj@hist.sdu.dk

SVEND ERIK LARSEN (f. 1946) er dr. phil. og professor ved Institut for Æstetiske Fag, Afdeling for Litteraturhistorie, Aarhus Universitet. Medlem af FKK fra 2005. E-mail: litsel@hum.au.dk

ANNE LØKKE (f. 1957) er dr. phil. og lektor ved Saxo-Instituttet, Historie, Københavns Universitet. Medlem af FKK fra 2002. E-mail: al@hum.ku.dk

VIGGO MORTENSEN (f. 1942) er dr. theol., professor og leder af Center for Multireligiøse Studier ved Aarhus Universitet. Medlem af FKK siden 2003.
E-mail: vm@teo.au.dk

PEDER KAJ PEDERSEN (f. 1948) er lektor ved Institut for Sprog, Kultur og Æstetik, Aalborg Universitet. Medlem af FKK fra 2005. E-mail: pkp@hum.aau.dk

HANNE RUUS (f. 1943) er dr. phil. og professor ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet. Medlem af FKK fra 2005.
E-mail: haru@hum.ku.dk

KAREN SKOVGAARD-PETERSEN (f. 1962) er seniorforsker og dr.philos. ved Forskningsafdelingen ved Det kongelige Bibliotek. Medlem af FKK fra 2005.
E-mail: ksp@kb.dkh

INGOLF THUESEN (f. 1952) er lektor og institutleder ved Carsten Niebuhr Institut, Københavns Universitet. Medlem af FKK fra 2005. E-mail: it@hum.ku.dk

KIRSTEN WEBER (f. 1951) er ph.d. og professor ved Institut for Uddannelsesforskning, Roskilde Universitetscenter. Medlem af FKK fra 2000.
E-mail: kirstenw@ruc.dk

Sekretariatet for Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation
Chefkonsulent: **Grete M. Kladakis**.
Fuldmægtige: **Wenche Marit Quist** og **Sune Kaur-Pedersen**.
Kontorfuldmægtig: **Maibrit Bryde**.

AT MÅLE KVALITET

Af Kirsten Drotner, formand for FKK

Hur mäter man "vackert"? Det er titlen på svenske Bo Eneroths bog, der udkom for mere end tyve år siden, og som siden er blevet en klassiker i kvalitativ metode. Det kunne også være overskriften på en af de vigtige problemstillinger i den internationale forskningsverden. For hvordan måler man det skønne, den gode kvalitet, det der i udgangspunktet ikke lader sig måle?

At besvare det spørgsmål er blevet stadig mere påtrængende i takt med, at forskning er blevet et mere og mere centralt samfundsanliggende. I den forstand er det en glædelig udvikling. Men svarene er også blevet mere påtrængende, fordi forskning i stigende grad er blevet et centralt økonomisk anliggende, der skal legitimere sin eksistens i forhold til opgaver og resultater, der ligger uden for videnskabens eget domæne. I den forstand er det en risikabel udvikling, hvis det fører til, at forskningens egen dynamik og logik nedtones.

Under alle omstændigheder er det blevet en stadig vigtigere dimension i international forskningsudvikling og –administration at kunne dokumentere, hvad der kommer ud af investeringerne i videnskab, og at kunne hierarkisere inden for videnskabelige felter, så de kan sammenlignes med lignende felter i for eksempel andre lande. Kort sagt – vi skal kunne måle videnskabelig kvalitet.

At gøre dette er en stor udfordring for forskersamfundet og for forskningsadministrationen. Udfordringen rejser umiddelbart en række komplekse spørgsmål, der ikke har enkle svar: Hvad er formålet med sådanne kvalitetsmålinger? Hvilke slags kvaliteter ønsker vi at måle og i hvilke dimensioner? Hvem er det, der skal dokumentere kvaliteten – forskerne selv, institutionerne, forskningsrådene, eksterne bedømmere?

Set med europæisk målestok har vi en særlig udfordring i Danmark, fordi vi mest har tradition for at vurdere forskningskvalitet, når nye områder og projek-

ter igangsættes. Derimod har vi ganske ringe tradition for at følge op på, hvad der sker med dem, der får støtte – og at gøre det over tid, så udviklinger kan spores inden for forskellige felter.

En første afklaring ligger derfor i at finde ud af, hvad det er, man ønsker at kunne dokumentere i forskellige faser af eksempelvis et projekt. Hvornår er et projekt således slut? Når bevillingen er brugt? Når evt. ph.d.-stipendiat har taget deres grad? Når den sidste forskningspublikation er udgivet? En kvalitetsvurdering må indrettes i forhold til svarene på disse spørgsmål.

Vi må ligeledes afklare, hvilke indikatorer der er vigtige. Her er der bred enighed om i forskersamfundet, at diversitet er afgørende. Det nytter ikke udelukkende at sætse på bibliometriske målinger, der er ganske usikre kvalitetsindikatorer i de allerfleste fag. Men vi kan heller ikke vurdere hvad som helst. Navnlig hvis resultaterne skal kunne anvendes i forhold til udlandet, må vi i Danmark vælge indikatorer, der også anvendes andetsteds. Her er en række europæiske, humanistiske forskningsråd i gang med et vigtigt udredningsarbejde, som den danske udvikling vil kunne drage nytte af.

Diversiteten gælder også fagområder. Vi må udvikle kvalitetsindikatorer, der respekterer forskellige fags interne traditioner – fysik lader sig vanskeligt sammenligne med filosofi, og indikatorer må ikke på forhånd favorisere bestemte videnskulturer.

Der er nok af problemstillinger at tage fat på, når det gælder videnskabelig kvalitetsvurdering. Helt afgørende for, at den proces selv får kvalitet, er, at forskersamfundet spiller aktivt med i valg og udformning af indikatorer. Det er de aktive forskere, der bedst kender fordele og faldgruber i videnskabelig kvalitetsudvikling. Det er derfor vigtigt, at forskningsrådene er i stadig dialog med forskningsmiljøerne på dette felt i de kommende år.